

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion
Magisteruppsats i litteraturvetenskap

”etymologiskt uttytt: frälst.”

En studie av det religiösa vittnesbördet i Majken Johanssons sextiotalsdikt

”etymologically speaking: saved.”

A study of the religious testimony in Majken Johansson’s sixties poetry

VT 2013
Författare: Moa Bengtsson
Handledare: Jenny Bergenmar

Abstract

Master's Thesis in Literary Studies

Title: "etymologically speaking: saved." A study of the religious testimony in Majken Johansson's sixties poetry

Author: Moa Bengtsson

Academic term and year: Spring 2013

Department: Literature, History of Ideas and Religion

Supervisor: Jenny Bergenmar

Examiner: Yvonne Leffler

Key words: Majken Johansson, testimony, The Salvation Army, poetry of the sixties, nyenkel dikt, religious poetry

The purpose of this thesis is to examine the religious testimony in the following works of the Swedish poet Majken Johansson (1930-1993): *Liksom överlämnad* (1965), *Omtal* (1969) and *Från Magdala. Fragment ur en självbiografi* (1972). A part of the purpose is also to investigate how Johansson phrases this testimony using a contemporary aesthetics. The thesis also studies how her works were received by the contemporary critics. The result shows that they tended to deprecate Johansson's religiosity but were generally appreciative when it came to her poems. Several of them used the word testimony to describe her poetry. This thesis shows that the testimony is characterized by a type of realism that can be found in the Swedish poetry of the sixties, using everyday words and spoken language. The "I" of Majken Johansson's poem is often a kind of persona, seeking to converse with the reader and by doing so creates a possibility for identification. In her poetry Majken Johansson uses incongruent word combinations and frequently quotes the Bible as well as contemporary popular music. The references to the tradition of the Salvation Army are common. The consequence of this rhetoric and aesthetic approach is a poem that attempts to challenge our ideas about what is religious and what is not.

Innehållsförteckning

1. Inledning	2
Tröstdebatten och vittnesbördet som religiös praktik	3
Material och avgränsningar	5
Forskningsöversikt	6
2. Teori och metod	9
Jagets plats och position	9
Identifikation och inkongruenta perspektiv	10
3. Samtid och mottagande	12
Från femtio- till sextiotal	12
Mottagandet av <i>Liksom överlämnad</i>	14
Mottagandet av <i>Omtal</i>	17
Mottagandet av <i>Från Magdala</i>	19
4. Dikten och vittnesbördet	21
Jagets vittnesbörd	21
Det sociala jaget – läsaren som du	21
Det urbana jaget	23
Vi:et – den sociala platsen	25
Jagets position	27
Språksyn och intertexter	30
Jagutplåningen och språket	30
Pennans tal och själens	32
Att tala om Gud	33
Populärkulturella referenser	36
5. Majken Johansson i samtiden	39
6. Litteraturförteckning	42
7. Bilaga	47

1. Inledning

I slutet av femtiotalet var Majken Johanssons (1930-1993) omvändelse en nyhet stor nog att hamna på *Dagens Nyheters* löpsedel.¹ Hon var då, med diktsamlingarna *Buskteater* (1952) och *I grund och botten* (1956)² bakom sig, en firad poet, ”vig i språket och snabb i tanken som lodjuret i klorna”.³ Som ung student i Lund hade hon varit en del av den litterära studentklubb som senare kom att kallas Lundaskolan, experimenterandes med ironi och form. Majken Johansson, ”50-talisternas högintellektuella prästinna och den poetiska Lundaskolans busbrud” hade nu inte bara övergett sin ateism och blivit religiös, hon gjorde därtill rekryten i folkliga Frälsningsarmén.⁴ Det var i och med den så kallade ”Tröstdebatten” Johansson annonserade sin kristna tro. Vid samma tid försökte hon enligt egen utsaga förhindra den närstående utgivningen av *Andens undanflykt* (1958). Skriven före omvändelsen ville hon nu distansera sig från dikter hon fann ”ogudaktiga”.⁵ Kan Majken Johanssons förhållningsätt till *Andens undanflykt* tolkas som så att hon efter omvändelsen önskade skriva ”gudaktiga” dikter? Vittnesbördet är centralt i Frälsningsarméns tro, en soldat förväntas föra ut ”det goda budskapet” i samhället. Samtida kritiker förväntade sig också att nästkommande diktsamling skulle innehålla en explicit kristen bekännelsedikt.⁶ Men *Liksom överlämnad* (1965) är en konfliktfylld samling där ett tvivel på det skrivna språket kan skönjas. Gud ter sig avlägsen och den religiösa människan otillräcklig.⁷ *Omtal* (1969), liksom dikterna i *Från Magdala. Fragment ur en självbiografi* (1972), är i hög grad färgade av Bibelns och Frälsningsarméns språk, men likaså av populärkulturens.⁸ Det klassiskt ”opoetiska” och fula får en plats i dikten. I Johanssons sextiotalsdikt möts den kristna traditionen, *etiken*, och samtidens *estetik*. Dikterna följer inte traditionella mönster över kristen dikt, men dikterna gestaltar en religiös erfarenhet med det religiösa vittnesbördet som grund.

¹ Eva Lilja, ”Busbrud och frälst fruntimmer. Majken Johansson i femtiotalet” i *1950-talets poesi : om Paul Andersson, Majken Johansson och Lars Forssell*, red.: Ingemar Algulin (Jönköping, 2003) [2003a], s. 69.

² Majken Johansson *Det sällsamma bekymret. Buskteater. I grund och botten. Andens undanflykt. Liksom överlämnad* (Svalans lyrikklubb Stockholm 1970).

³ Olof Lagercrantz, ”Majken Johansson åter”, i *Dagens Nyheter* 27 augusti 1965.

⁴ Från en intervju i *Vecko-Journalen*, citerad av Lilja, 2003a, s. 70.

⁵ Samlingen gavs emellertid ut som planerat efter samtal med förläggaren på Bonniers. Majken Johansson, *Från Magdala. Fragment ur en självbiografi* (Stockholm, 1972), s. 63.

⁶ Se receptionsavsnittet nedan.

⁷ Majken Johansson, *Liksom överlämnad* (Stockholm 1965).

⁸ Majken Johansson, *Omtal* (Stockholm 1965) samt Majken Johansson *Från Magdala. Fragment ur en självbiografi* (Stockholm 1972).

Syftet med uppsatsen är att undersöka hur det kristna vittnesbördet formuleras i Majken Johanssons sextiotalsdikter, samt hur detta uttrycks inom en samtida estetik. I anslutning till detta presenteras följande frågeställningar:

Hur hanterar de samtida kritikerna spänningen mellan vittnesbörd och konstdikt?

Hur skapas det religiösa jaget i dikten i relation till en andlig och social verklighet?

Vilka estetiska och retoriska grepp används i formuleringen av vittnesbördet och vilken språksyn kan skönjas i dikten?

Tröstdebatten och vittnesbördet som religiös praktik

Tröstdebatten i *DN* inleddes den 7 augusti 1958 med poeten Beppe Wolgers artikel ”Hur många får rum i valfiskens buk?”. Han hänvisar till rädslan för ett nytt världskrig och önskar att journalisten skulle få karaktären av andlig ledare. Kulturredaktören Olof Lagercrantz svarar Wolgers att journalister behöver ha öppna ögon - tröst står istället att finna i gudstro, sömnmedel och skygglappar.⁹ Den 11 augusti lyder så ingressen: ”Majken Johansson, en av vår unga lyriks mest lysande förmågor, har sänt Dagens Nyheter detta inlägg”. I ”Tröst utan skygglappar” för Johansson först ett övertygande försvar av Wolgers gentemot Lagercrantz. Den senare är cynisk, menar hon, när han hävdar att femtiotalsgenerationen inbegripen Wolgers, inte skulle befatta sig med allvar. ”Jag tycker dom bedrar oss, Beppe Wolgers! Jag tycker att man ofta får lust att med det millerska modersmålets nasalaste accent snäsa: *I w o n ’ t b u y i t.*”

Kan det vara av värde för dig Beppe Wolgers och för andra sådana som har behoven och frågorna, och plågorna, levande i sig att jag talar om vilken tröst jag har kommit fram till? Det är den Olof Lagercrantz felaktigt kallar ’prästernas tröst’. Ty ingalunda har prästerna monopol på att känna, på att veta något om Gud och Hans son Jesus Kristus. [...] Men jag var rätt envis, och framför allt gjorde jag hela tiden det som kändes allra mest genant och sårande för den stackars värdigheten : jag föll på knä. Tänk vilken eskapism och intellektuell oärlighet att falla på knä, och tillbedja någon som man inte säkert vet från början att han finns! Men jag har alltid trott på värdet av experiment. Och så skedde det obeskrivliga. Först bara detta oartikulerade hjälp mig, och man får hjälp. Sedan det ännu större, och värre, behovet av att lägga fram sin skuld och få förlåtelse, och man får den också. Så tacksamheten, befrielsen och glädjen. *G l ä d j e n!* [...]

⁹ Eva Lilja, ”Mot en sekulariserad kultur. Tröstdebatten och Majken Johanssons omvändelse” i *Bo-lövens sorl. Romantisk modernism och estetisk funktionalism i femtitalets poesi*, red.: Eva Lilja och Jan Magnusson (Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet 32, Göteborg, 1998), s. 130f.

Jag vet att jag bara formulerat svaret och lämnat frågorna kvar. Men det är omöjligt att tiga med ett sådant svar, som man har funnit rymmer den verkligaste trösten.¹⁰

Majken Johansson avlägger här ett personligt och i högsta grad offentligt vittnesbörd utifrån sin omvändelse. Larry C. Ingram, vilken gjort en sociologisk studie på bruket av vittnesbörd i kyrkor, definierar det religiösa vittnesbördet som "the publicly-shared recounting of an individual's own experience with God", en ritual "by which an individual attempts to rationalize his or her religious commitment".¹¹ I Frälsningsarmén har det personliga vittnesbördet en särskild roll. En soldat reser sig upp under gudstjänsten och delar med sig av erfarenheter ur sitt kristna liv, ofta med utgångspunkt i en text eller sång.¹² Just musiken är en viktig del vid evangelisationen. Tidigt användes profana "slagdängor" där texten ändrades, musiken skulle vara kraftfull och kunna nås och förstås av alla.¹³ I Frälsningsarméns sångbok finns en köravdelning bestående av betydande refränger, fungerande som kollektiv vittnesbörd och sjungs mellan de personliga vittnesbörden som "andliga hejarramsor".¹⁴ På en journalists fråga vilket utbyte en modern författare kan få av arméns sånger svarar Majken Johansson: "Det bittra faktum att hjärta rimmar så bra på smärta kan inte hindra *mitt* hjärta från att vara saligt".¹⁵ Hon brukade också avlägga ett personligt vittnesbörd vid sina diktuppläsningar.¹⁶ Den personliga omvändelsen har betonats i de frikyrkor som liksom Frälsningsarmén uppstod i och med väckelserörelsen i Sverige. Idéer lånades från den lutherska pietismen där livet skulle levas reglerat och heligt. Individualetiska frågor blev framträdande i moralbildningen.¹⁷ Ingram menar att när synd blir en individuell angelägenhet fungerar vittnesbördet som en enande praxis i gruppen. Han påpekar också att vittnesbördet är

¹⁰ Majken Johansson, "Tröst utan skyggglappar" i *Dagens nyheter* 11 augusti 1958. Ingemar Hedenius ger sig sedan in i debatten genom att hävda att Wolgers talar som ett barn, och att det inte finns någon tröst inför hotet av atomkrig. Religion är endast självbedrägeri. Om Majken Johansson skriver han: "Denna författarinna vilar i Kristustron, och svenska språkets resurser räcker inte till för att ge hennes nobbade av rationalismen tillräcklig snorkighet". Citerat av Lilja 1998 s. 132f.

¹¹ Larry C. Ingram, "Testimony and religious cohesion" i *Religious Education*, (1986 :2), s. 296.

¹² Karin Hartman, *Frälsningssång och stridsmusik: Frälsningsarméns sånger och sångböcker 1882-1990* (Frälsningsarméns musikhistoria i Sverige Stockholm, 2000), s. 183.

¹³ När Booth internt kritiserades för detta svarade han: "Inte tillåtet att sjunga den melodin? Verkligen! Profan musik säger ni? Tillhör djävulen, gör den? Så om den så gör, skall jag plundra honom på den, för han har ingen rätt till en enda not i hela skalan". Gustav Kjellgren, *Låt budskapet ljuda. Sound out the proclamation. Delstudie i Frälsningsarméns musikhistoria i Sverige 1882-1982*. (Akad. avh., Musikvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet, 1992), s. 15-19.

¹⁴ Hartman 2000 s. 143f samt s.173.

¹⁵ Johansson 1972, s. 92.

¹⁶ "Skaldinnorna i offentligheten. Konsekration och överskridande i en senmodernistisk kvinnlig tradition" i *Varför grävde man upp drottning Kristina? Kvinnobilder i olika tider och kulturer*, red.: Eva Löfquist (Forskningsprogrammet Kvinnligt-Manligt, Institutionen för kvinnovetenskap. Göteborg, 1997), s. 137f.

¹⁷ Lennart Molin, *Frikyrklig moral* (Tro och liv 4. Stockholm, 1997), s. 28f samt s. 40.

ideologiskt så till vida att den talande gör sin andliga erfarenhet till princip.¹⁸ Vittnesbördet har ofta *omvändelsen* som utgångspunkt, vilket Inger Littberger i sin studie av svenska omvändelseromaner definierar enligt följande: "den inre process som innebär att en individ överger sitt gamla tros- och livsåskådningssystem för att anamma ett nytt".¹⁹ Omvändelsen beskrivs ofta med hjälp av klassiska metaforer för jagets förvandling som "från död till återfödelse", "från mörker till upplysning", "från illusion till insikt" och "från fångenskap till befrielse".²⁰ Religionsvetaren Lewis R. Rambo menar att två processer samverkar i det religiösa vittnesbördet: en språktransformation och en biografisk rekonstruktion. Den talande omtolkar det gamla livet i ljuset av det nya.²¹ I vittnesbördet möter vi ett jag som både refererar till och rekonstruerar sig själv, utifrån detta torde syftet därför vara att ge Johanssons dikter självbiografiska anspråk. Men, som Inger Littberger påpekat, är gränsen mellan vittnesbörd, självbiografi och skönlitteratur alltid flytande.²² Av den här uppsatsens material är endast dikterna i *Från Magdala* publicerade i en självbiografisk kontext. Många gånger har diktjaget egenskaper gemensamma med personen Majken Johansson: tillhörande Frälsningsarmén, född i augusti månad, boende i Malmö eller Stockholm. Att likställa diktjaget med poeten vore ändå vanskligt. Jaget i en text är alltid textuellt, och i sig en konstruktion. Poesi kan också *handla om* subjektivitet, minnen och skapande av självet utan att för den skull behöva betraktas som självbiografisk.²³ Att undersöka hur det kristna vittnesbördet formuleras i Johanssons diktning medför dock att jag intresserar mig för jaget, liksom för vittnesbördet så som det skisserats ovan.

Material och avgränsningar

Det huvudsakliga materialet utgörs av diktsamlingarna *Liksom överlämnad* (1965) och *Omtal* (1969), samt diktsviten i *Från Magdala. Fragment ur en självbiografi* (1972). Jag drar således ingen skarp gräns vid sextiotalets slut utan inkluderar även diktsviten i *Från Magdala*, eftersom den är relevant i förhållande till frågeställningarna. Den publiceras också i en

¹⁸ Ingram s. 307f.

¹⁹ Inger Littberger, *Omvändelser: Nedslag i svenska romaner under hundra år* (Stockholm, 2004), s. 20.

²⁰ Ibid., s. 18.

²¹ Lewis R. Rambo, *Understanding religious conversion* (New Haven och London, 1993), s. 118f.

²² Littberger, s. 27.

²³ Jo Gill och Melanie Waters, "Poetry and autobiography" i *Life writing*, (2009:1) s. 5.

retrospektiv kontext. Några av dikterna publicerades tidigare än 1972 i tidningen *Stridsropet*. *Från Magdala* för dock med sig en genreproblematik, eftersom de självbiografiska fragmenten inte skiljer sig markant ifrån Johanssons prosapoetiska dikter. De texter jag kommer att använda i uppsatsen är de som på bokens baksida omnämns som ”en svit av dikter”. Jag låter alltså paratextuella markörer vara avgörande i urvalet. Majken Johansson gav ut ytterligare en diktsamling före sin död, *Djup ropar till djup* (1989).²⁴ Utifrån syftet är det dock sextiotalsdikten som är av intresse för den här uppsatsen. *Liksom överlämnad* består av nitton betitlade dikter. De är koncentrerade, men undantag av några längre prosapoetiska dikter där jaget framstår tydligare än i övriga dikter. Det finns också gott om bibelallusioner. I samlingen finns en ready-made, en dikt bestående av anteckningar efter ett föredrag, en längre dialog och en översatt vaggvisa. *Omtal* utgörs av tjugo dikter. Inklippta citat från Bibeln, Frälsningsarméns tradition och populärkultur är frekvent förekommande. Här är jaget och dess omvärld tydligare. *Från Magdala* innehåller tolv dikter, alla skrivna i jagform. Här är naivismen utmärkande liksom användningen av Frälsningsarméns musiktradition.

Till materialet hör också de recensionstexter som finns listade i *Svenskt författarlexikon* under ”Johansson, Majken” år 1965, 1969, och 1972, och som stått att finna i mikrofilmsbeståndet på Kurs- och tidningsbiblioteket i Göteborg eller tidskriftsarkivet på Universitetsbiblioteket. Till antalet är de fyrtio. Också inlägget i Tröstdebatten får betraktas som en del av materialet.

Forskningsöversikt

Majken Johanssons diktning har inte ensam varit föremål för någon större studie. Den som i huvudsak intresserat sig för henne är Eva Lilja som ger en kortare introduktion till liv och dikt i ”Busbrud och frälst fruntimmer. Majken Johansson i femtiotalet” och ”Mot en sekulariserad kultur. Tröstdebatten och Majken Johanssons omvändelse”. I den första presenteras Lundaskolan och diktsamlingarna. Lilja konstaterar att den collageartade formen i *Omtal*, liksom dikterna i *Från Magdala*, hör väl hemma i decenniet och menar att Johansson förlorade sin litterära status efter sitt inträde i Frälsningsarmén. De samtida sekulariserade kritikerna insåg inte att hon skapade ett nytt sätt att uttrycka religiös erfarenhet; kanske på grund av ”det ogifta fruntimrets svaga position, alkoholismens skam och Frälsningsarméns

²⁴ Majken Johansson, *Djup ropar till djup* (Stockholm 1989).

kanske alltför folkliga framtoning”.²⁵ ”Mot en sekulariserad kultur” presenterar och refererar Tröstdebatten, vilket har varit till hjälp ovan. I ”Skaldinnorna i offentligheten. Konsekration och överskridande i senmodernistisk kvinnlig tradition” visar Lilja på några lyriker som gemensamt präglat utvecklingen inom den svenska poesin sedan 1950. Elsa Grave, Majken Johansson, Sonja Åkesson, Kristina Lugn och Bodil Malmsten uppvisar alla i sitt skrivsätt en inbördes likhet nog att bilda en egen tradition, menar hon. Grave, och senare Johansson i sin femtiotaldikt, kom först att utveckla de ironiska och groteska drag som sedan inspirerade de övriga. Lilja menar att Johansson på femtiotalet i offentligheten först lyckades överskrida ”kvinnlighetens begränsningar i flera avseenden, hon beskrivs bl. a. med manligt konnoterade egenskaper som brutal, fräck och vital”.²⁶ I några recensioner av *Djup ropar till djup* är den offentliga bilden av Johansson en annan: ”Den intelligenta flickan har försvunnit som om hon aldrig funnits. Den kvinnobild som dominerar recensionerna är den vimsiga tanten”.²⁷ Lilja menar att Johanssons kristna dikt faller utanför ramarna, och är för avancerad för de kyrkliga läsarna. Likaså höll hon sig inte till den mer i offentligheten accepterade klassiska ljusmystiken som Tomas Tranströmer eller Ingemar Leckius, utan baserade sin författarroll på vittnesbördet. Gertrude Holmén och Valborg Lindgärde ägnar i *Nordisk Kvinnolitteraturhistoria* några sidor åt Majken Johansson och hennes diktning, med en genomgång av diktsamlingarna. Också här nämns collage-tekniken som sextiotalsdiktens särmerke, liksom spänningen mellan olika kontexter. Förnyelsen av den andliga lyriken som Majken Johansson åstadkommer ligger enligt dem bland annat i hennes osentimentala ton.²⁸

Några diktanalyser har också publicerats. Sören Lindgren gör i ”Döden i medelklassen. Två vinklar på Majken Johansson” kortare nedslag i Johanssons dikter. Han läser dem (liksom hennes religiositet) psykoanalytiskt utifrån ”schizoida tillstånd” och menar att Johanssons neuros kom sig av att hon inte gjort upp med ”klyvnaden i sin själ”. Jag finner honom inte särskilt övertygande. Intressantare då när han påpekar att Johansson i femtiotalsdikten hämtar metaforer från medelklassens vardagsliv och att hon därmed bereder väg för den nyenkla poesien.²⁹ Lilja har också publicerat en metrisk analys av dikten ”Från Magdala”³⁰, vilken jag

²⁵ Lilja 2003a, s. 71.

²⁶ Johansson tillskrevs intellektualitet mer andra poeter ur samma generation. Lilja gör det rimliga antagandet att kritikerna överraskades av att en ung kvinna använde sig av namn som Descartes i sin diktning, och att detta sedan kom att prägla bilden av henne. Lilja 1997 s. 138f samt s. 158.

²⁷ Ibid. s. 140

²⁸ Gertrude Holmén och Valborg Lindgärde, ”Ett ljust mörker” i *Nordisk kvinnolitteraturhistoria Bd 5 Liv och verk*, red.: Elisabeth Möller Jensen (Höganäs, 2000).

²⁹ Sören Lindgren, ”Döden i medelklassen. Två vinklar på Majken Johansson” i *Horisont* (1971: 5).

kommer ha anledning att återkomma till i diktanalysen. Poeten och frälsningsofficeren Karin Hartman skrev efter Johanssons död *Bottenglädjen*. Den innehåller mycket biografiskt material men borde betraktas som en minnes- eller vänbok snarare än som en fullständig biografi.³¹

För samtidskontext kommer jag att använda Anna Smedberg Bondesson avhandling om Anna Rydstedt, *Anna i världen*. Här ges en utförlig bild av Lundaskolan. Eva Liljas bok om Sonja Åkesson, *Den dubbla tungan*, är av stor vikt för uppsatsen för sin belysning av den svenska sextiotalsdikten.³² Den kommer också att vara användbar i diktanalysen. För övrig samtidskontext kommer jag främst använda mig av Nina Burtons *Den hundra poeten. Tendenser i fem decenniers poesi*³³ liksom Jesper Olsson, *Alfabetets användning: konkret poesi och poetisk artefaktion i svenskt 60-tal*.³⁴

³⁰ Eva Lilja, "Den ekvivalente väger jämt" i *Metriken som tolkningshjälp. Metriska diktanalyser*, red.: Elena Dahl och Eva Lilja (Skrifter utgivna av centrum för metriska studier 3. Göteborg, 1993).

³¹ Karin Hartman, *Bottenglädjen. En bok om Majken Johansson* (Stockholm, 2002). Utöver ovan nämnd litteratur presenterar Erik Lundberg också Johanssons femtiotalsdikt i "Majken Johansson. Verkligheten behöver dig" i *Femtiotalet i backspegeln*, red.: Karl Erik Lagerlöf (Aldusserien Stockholm, 1968). Det bör sägas att Bengt Nordberg 1968 gjorde en språkstatistisk undersökning av ordklasser i litteraturkritiken med recensioner av *Liksom överlämnad* som exempel. Den är tyvärr inte användbar här. Bengt Nordberg, *Recensenter och läsare* (Ord och stil 1 Lund, 1968). Lilja gör också en analys av femtiotalsdikten "Aprilseminarium" i Eva Lilja, "Professorn och kandidaten. En analys av Majken Johanssons dikt 'Aprilseminarium'" i *Moderniteter: Text, bild, kön. En vänbok till Ingrid Holmquist*, red.: Åsa Arping, Anna Nordenstam, Kajsa Widegren (Göteborg, 2008).

³² Eva Lilja, *Den dubbla tungan. En studie i Sonja Åkessons poesi* (Göteborg, 1991).

³³ Nina Burton, *Den hundra poeten. Tendenser i fem decenniers poesi* (FIB:s Lyrikklubbs årsbok. Stockholm, 1988).

³⁴ Jesper Olsson, *Alfabetets användning: konkret poesi och poetisk artefaktion i svenskt 60-tal* (Stockholm, 2005).

2. Teori och Metod

Jag ämnar initialt att placera materialet i sin samtid genom att ge en överblick över femtio- och sextiotalets poetiska strömmingar. Här kommer jag även undersöka de samtida kritikernas gensvar på Johanssons dikter. Diktanalysen kommer att vara kontextuell och komparativ likväl som tematisk och retorisk, inriktad på dikten som religiöst vittnesbörd. Materialet kommer förutom sextiotalsestetiken att jämföras med Frälsningsarméns tradition. I viss mån kommer också dikterna att jämföras med den kristna diktens tradition, liksom Majken Johanssons övriga produktion. Analysen kommer att vara retorisk i den mening att jag kommer att undersöka retoriska strategier i texten, särskilt inriktat på *identifikation*, *inkongruenta perspektiv* och diktjagets *plats* och *position*. Jag kommer också ha anledning att återkoppla till receptionen i diktanalysen. Fokus kommer att ligga på de dikter som är relevanta att studera utifrån syfte och frågeställningar.

Jag kommer i diktanalysen ta fasta på den ”mellanväg” som litteraturvetaren Torsten Pettersson förespråkar inom problemområdet livsåskådningar i skönlitteraturen. Två ytterligheter i förhållningssättet till materialet kan där skönjas: med det författarcentrerade har livsåskådningen endast härletts till författaren, och med det textcentrerade förhållningssättet har livsåskådningen enbart studerats som en litterär konstruktion. Pettersson vill se en kompromiss, där livsåskådningen ändå kan relateras till författarens ideologiska och sociala sammanhang.³⁵ I den här uppsatsen ämnar jag också relatera diktens vittnesbörd till Majken Johanssons samtid, hennes sammanhang Frälsningsarmén liksom Tröstdebatt-inlägget.

Jagets plats och position

Sidonie Smith och Julia Watson har i *Reading autobiography. A guide for interpreting life narratives* studerat jaget i skilda självbiografiska akter. De poängterar att jaget i dessa formas av diskursiva mönster, tjänande som register för hur en erfarenhet skall gestaltas.³⁶ Också ett diktjag som inte är entydigt självbiografiskt kan i dikten formas av eller förhålla sig till sådana diskurser, varav det religiösa vittnesbördet kan vara ett. I anslutning till Smith och Watson vill jag inför diktanalysen skilja på de båda rumsliga begreppen *plats* och *position*, i syfte att

³⁵ Torsten Pettersson, *Livsåskådningar i skönlitteraturen – författarcentrering eller textcentrering?* red.: Carl Reinhold Bråkenhiem och Torsten Pettersson (Skellefteå, 2003), s. 11ff.

³⁶ Sidonie Smith och Julia Watson, *Reading autobiography. A guide for interpreting life narratives* (2. uppl., Minneapolis och London, 2010), s. 32.

synliggöra diktjaget. Jagets plats betecknar inte enbart den fysiska omgivningen, det är också en social produkt utifrån vilken diktjaget talar, där det ingår i olika grupper och skapar sin identitet med hjälp av faktorer som exempelvis nationalitet, kön, sexualitet, religion. Jaget är också ett positionerat subjekt; dess position avser då dess ideologiska hållning gentemot sig själv och andra.

Identifikation och inkongruenta perspektiv

Det religiösa vittnesbördet är till sin natur performativt, det vill utträta något och skapa attityder. Kan då en dikt vara retorisk i samma mening? Den amerikanske forskaren i litteratur och retorik, Kenneth Burke, betraktar retoriken som ”the use of words by human agents to form attitudes or to induce actions in other human agents”.³⁷ Retoriken är närvarande där det finns betydelse: ”Wherever there is persuasion, there is rhetoric. And wherever there is ’meaning’, there is ’persuasion’.”³⁸ Retoriken är således en praktik för Burke som innefattar också det skrivna ordet, poesi kan skapa attityder om inte annat genom att framkalla eller förmedla en sinnesstämning till läsaren.³⁹ Burkes teori bygge är stort, i centrum står dock bruket av språk som *symbolic action*. Poesi, liksom andra språkliga handlingar, är symboliska handlingar. Det är en signifikant skillnad i att skriva om byggandet av ett hus i en dikt och att bygga ett hus. Den senare är en praktisk handling, den förra en symbolisk. En symbolisk handling bygger inte hus men kan väl skapa och förändra attityder. I detta är hela dikten involverad.⁴⁰ Också stilen är i Burkes syn på litteraturen alltså funktionell, en del av det symboliska handlandet, litteraturen skapar attityder inte bara med *vad* den uttrycker utan också *hur* den uttrycker, vilket jag kommer att ta fasta på i diktanalysen.⁴¹

Jag kommer att utgå ifrån två begrepp hos Burke: *identification* och *perspective by incongruity*. Jämte det klassiska övertygande elementet i retoriken ställer Burke identifikationen: ”You persuade a man only insofar as you can talk his language by speech, gesture, tonality, order, image, attitude, idea, *identifying* your ways with his.”⁴² Identifikationen kan ses som en slags socialisering, baserad på människors ”minsta

³⁷ Kenneth Burke, *A rhetoric of motives* (2. uppl., New York, 1969), s. 8f.

³⁸ Ibid., s. 172.

³⁹ Ibid., s. 50.

⁴⁰ Kenneth Burke, *The philosophy of literary form* (3. uppl., Berkeley, Los Angeles och London, 1973), s. 61.

⁴¹ Ibid. s. 8-12. Jmf. också Jens Elmélund Kjeldsen, *Retorik idag – Introduktion till modern retorikteori* (Lund, 2008), s. 246.

⁴² Burke 1969, s. 55.

gemensamma nämnare”. Grunden för identifikationen, och i förlängningen också retoriken, är olikheten: “If men was not apart from one another, there would be no need for the rhetorican to proclaim their unity”.⁴³ Jag kommer med Burke att vara uppmärksam på identifikationsskapande strategier i materialet.⁴⁴

Burke liknar bruket av inkongruenta perspektiv vid ”verbal atomklyvning” eller en “ordlekens metodologi”: ”That is, a word belongs by custom to a certain category [...] you wrench it loose and metaphorically apply it to a different category”.⁴⁵ Med divergerande perspektiv, betraktas världen utifrån flera synvinklar samtidigt och våra föreställningar om hur värden ser ut bryts upp. Likaså utmanas våra invanda terminologier eller vokabulär, genom att ord från olika kategorier kommer samman.⁴⁶ Detta kallar Burke passande nog för *impiety* (ogudaktighet) i motsats till *piety* (fromhet). En människa som ”föds på nytt” exempelvis, är genom att samtidigt vara i sitt nya och gamla jag ”ogudaktig” i Burkes mening.⁴⁷ Denna person genomgår också en språklig förändring, enligt Rambo ovan. Människan börjar använda en religiös terminologi, jämte sitt gamla språkbruk. I vår fromhet är vi istället lojala mot ”the source of our being”, eller med vår position för att återkoppla till Smith och Watson. Fromhet är ”a desire to round things out, to fit experiences together into a unified whole. Piety is the sense of what properly goes with what.”⁴⁸ Jag kommer i diktanalysen vara uppmärksam på inkongruens; hur diktens perspektiv växlar och bruket av ”ogudaktiga strategier”.

För Burke är intentionen med den symboliska handlingen viktig. Hans intentionsbegrepp tycks dock vara lika brett som hans retorikbegrepp: ”And often we must think of rhetoric not in terms of some one particular address, but as a general body of identifications that owe their convincingness much more to trivial repetition and dull daily reënforcement than to exceptional rhetorical skill.”⁴⁹ Med det intentionala felslutet i minnet ämnar jag fokusera på vad dikten aktualiserar, inte söka efter poetens avsikt. I den mån det behövs kommer jag att lägga intentionen längre ifrån Majken Johansson genom att använda ovan nämnd ”mellanväg” och hänvisa till ideologiska och sociala sammanhang.

⁴³ Ibid., s. 22.

⁴⁴ Sofie Qvarnström använder sig av Burke på ett liknande sätt i sin avhandling *Motståndets berättelser. Elin Wägner, Anna Lenah Elgström, Marika Stiernstedt och första världskriget* (Hedemora/Möklinta, 2009).

⁴⁵ Kenneth Burke, *Attitudes toward history* (3. uppl., Berkley, Los Angeles och London, 1984).

⁴⁶ Kenneth Burke, *Permanence and change. An anatomy of purpose* (2. uppl., Los Altos, 1954), s. 90.

⁴⁷ Ibid., s. 269 samt 308f.

⁴⁸ Burke 1954, s. 74.

⁴⁹ Burke 1969, s. 26.

3. Samtid och mottagande

Från femtio till sextiotal

Som ung student i Lund tidigt femtiotal ingick Majken Johansson i den litterära studentklubb som senare kom att kallas Lundaskolan och som publicerade sig i den litterära årskalendern Vox.⁵⁰ Huruvida den verkligen kan betraktas som en litterär skola har diskuterats, Smedberg Bondesson vill hävda att den gemensamma riktlinjen bestod i ett bejakande av mångfalden.⁵¹ Utmärkande för ”de lärda i Lund” var dock ”lundaironin”, vari självironi var en viktig del. Med hjälp av den kunde poeterna undvika patetiken och ändå behandla svåra och allvarliga ämnen. En av medlemmarna, Göran Printz-Påhlson lanserade i slutet på decenniet metapoetin; han hävdade att genom att poeten visar att poesin ljuger blir den uppriktig och sann. En ironisk metapoet var idealet.⁵² Lundaskolan intresserade sig också för formproblem och äldre versmått, Majken Johansson skrev exempelvis en villanella. Hon debuterade som skribent i tidningen Kvällsposten med artikeln ”Guden, moralen och samvetet” i vilken hon yrkade för en avskaffning av ”begreppen”.⁵³ 1952 gavs *Buskteater* ut på Bonniers. Den blir enligt Lilja inte uppmärksam i någon större utsträckning.⁵⁴ Femtiotalets poeter influerades av T. S. Eliot och eftersträvade opersonlighet och objektivism i dikten. Förekom pronomen var det ett ”han” istället för ett ”jag”, och rolldikten var vanligt förekommande.⁵⁵ Beläsenhet prioriterades framför livserfarenhet, och dikten skulle inte knyta an till samtiden.⁵⁶ Avstånd skapades med hjälp av ironi, intellektualism samt det absurda och groteska, tydligt också i Johanssons femtiotalsdiktning.

Lilja opponerar sig dock mot bilden av femtiotalisterna som världsfrånvända, författarna var engagerade menar hon, men de hade ännu inget lyriskt språk för samhällsfrågor.⁵⁷ Smedberg-Bondesson visar att Lundaskolan tog intryck av Hans Ruin och hans *Poesiens mystik*. Den

⁵⁰ Enligt Smedberg Bondesson var övriga medlemmar: Göran Printz-Påhlson, Åsa Wohlin, Ingemar Gustafson (senare Leckius), Bo Strömstedt, Anna Rydstedt, Lennar Fröier, Tryggve Emond och Harald Swedner. Majken Johansson nämner ytterligare två: Ulf Söderlind och Bo Strömstedt. Eva Lilja vill också inkludera Elsa Grave.

⁵¹ Ingemar Leckius har till exempel har tillbakavisat beteckningen ”skola”, och vill istället beskriva gruppen som en krets av vänner. Smedberg Bondesson, s. 17.

⁵² Smedberg Bondesson, s. 23.

⁵³ Johansson 1972, s. 42.

⁵⁴ Lilja 2003a, s. 68.

⁵⁵ Eva Lilja ”Tolerans och medvetenhet. Om femtiotalets sköna poesi” i *1950-talets poesi : om Paul Andersson, Majken Johansson och Lars Forssell*, red.: Ingemar Algulin (Posifestivalen i Nässjö Jönköping, 2003) [2003b], s. 8f.

⁵⁶ Burton, s. 62-66 samt s.88.

⁵⁷ Lilja 1991, s. 49f.

mer emotionella hållningen i dikten existerade således jämte den rationella.⁵⁸ Förvånansvärt många av Lundaskolans poeter blev också religiösa. Femtiotalisterna intresserade sig också för existentialismen, framför allt i Lund fanns Kierkegaard med som en självklar referens främst i egenskap av att vara ”ironins fader”.⁵⁹ Majken Johansson gav ut ytterligare två diktsamlingar under femtiotalet: *I grund och botten* (1956), och *Andens undanflykt* (1958). De fick ett mycket bra mottagande enligt Hartman.⁶⁰ 1958 får Johansson också Tidningen Vi:s litteraturpris. Under femtiotalet arbetade hon också som översättare på Norstedts förlag.⁶¹

Sextiotalet innebar ett kraftigt brott mot femtiotalet och dess esteticism. Manifestet ”Front mot formens tyranni” trycktes vid decennietskiftet i *DN*, författat av bland andra Sonja Åkesson. Författarna förespråkade engagemang liksom ett avstånd ifrån tonvikten på den yttre formen.⁶² Det poetiska sextiotalet skulle komma att domineras av två linjer: nyenkelheten och den konkreta poesin. Den första ville lyfta in den vanliga människan i det poetiska rummet. Storstäderna blev platsen för dikten, naturen byttes mot det urbana. Dikten utspelade sig i vardagliga kök och vardagsrum.⁶³ Talspråket blev diktspråk, vilket avgjorde karaktären på det lyriska jaget enligt Lilja. Sextiotalsdiktens jag ville inbjuda läsaren till kommunikation snarare än identifikation. Lilja använder C G Jungs begrepp *persona* och *självet* för att illustrera hur diktjaget förändrats över tid. Det nyenkla jaget, den ytliga *personan*, söker samtal med läsaren och rör sig i vardagen med hjälp av en social roll. Jaget bär en mask, och individualiteten är endast en spelad sådan. Fyrtiotalets jag befinner sig istället på *självets* nivå, det vill tala ur det innersta.⁶⁴ Öyvind Fahlströms manifest ”Hättila ragulpr på fåtskliaben” för konkret poesi från 1953, fick genomslag i sextiotalet. Fahlström ville betona språkets materialitet, det skulle bearbetas som ett ”ting bland andra ting”.⁶⁵ Som Olsson visar karaktäriseras den svenska konkreta poesin av ett drastiskt avlägsnande från ett naturligt

⁵⁸ Smedberg Bondesson, s. 22.

⁵⁹ Ett egendomligt särmerke för perioden är det stora antalet religiösa omvändelser som ägde rum bland författarna, menar Lilja. Hon förelår att det kan ha skett i ett uppror mot Ingmar Hedenius och rationalismen, samt att intresset för existensialismen kan ha påverkat. Lilja 2003b, s.14ff.

⁶⁰ Hartman 2002 s. 42 samt s. 57. Hartman citerar Beppe Wolgers i *Dagens Nyheter* när han sin recension utnämner Johansson till: ”den största lyriska talangen bland våra författarinnor sedan Karin Boyes dagar.”

⁶¹ Hartman 2002, s. 33.

⁶² De andra författarna var Kai Henmark, P.C Jersild och Bo Holmberg. Lilja 1991 s. 53f.

⁶³ Burton, s. 120ff.

⁶⁴ Lilja 1991, s. 42f.

⁶⁵ Jesper Olsson, s. 2.

språk, där dikten står på gränsen till det tolkningsbara.⁶⁶ Under sextioalet utmanades begrepp som genre och form. Alla material och metoder kunde användas och skulle anses likvärdiga, och alla kombinationer skulle anses möjliga.⁶⁷

Den konkreta poesin intresserade sig för samtida musik, termer, begrepp och kompositionsmonster lånades därifrån. Collageformer och bruk av färdigt material var essentiellt för den konkreta poesin, kollisioner skulle skapas mellan olika kontexter. Ibland bestod dikten av ett helt och hållet obearbetat material, en ready-made.⁶⁸ Lilja poängterar att det finns flera likheter mellan den nyenkla och den konkreta poesin, som betoningen av läsaren. Poesins gåtfullhet skulle bekämpas genom att lyfta fram material som innan hade betraktats som opoetiskt: det fula och vardagliga. Majken Johansson ingick inte i någon litterär grupp på 60-talet. De många och långa recensionerna av *Liksom överlämnad* och *Omtal* samt att hon ofta intervjuades vittnar om att intresset för hennes liv och dikt var stort i den senare delen av decenniet.⁶⁹ För *Liksom överlämnad* fick Johansson Sveriges radios lyrikpris 1965, och blev även tilldelad Samfundet de nios pris 1970. I slutet på sextioalet arbetade hon på Stridsropets redaktion, recenserade och intervjuade kulturpersonligheter.⁷⁰

Mottagandet av *Liksom överlämnad*

”Boken väcker naturligtvis ens särskilda nyfikenhet. Vad kan samröret med Frälsningsarmén ha betytt för en av femtioalets bitskaste skaldinnor?” undrar Lasse Söderberg i *Arbetet*.⁷¹ Kritikerna beskriver en spänning inför läsningen av Majken Johanssons första diktsamling på sju år”, en bok som man tar emot med större nyfikenhet än de flesta – och kanske också, mot sin vilja, petar i med överdriven misstänksamhet.⁷² Att Bo Strömstedt i *Expressen* initialt liknar sin läsning vid ett petande, antyder att boken är något främmande, nästan hotfullt. Främmandegör Majken Johanssons religiositet gör också Stig Ahlgren i *Idun-Veckojournalen* när han rent ut frågar ”Vem är du? En medsystem i förtappelsen eller en kollega som inte har

⁶⁶ Internationellt har konkret poesi identifierats som en reducerande dikt, en ”ren” poesi. Den svenska poesin menar Olsson kan snarare betraktas som en ”dirty concrete”, där registret på mängd av ord och form är större. Jesper Olsson, s. 12-17.

⁶⁷ Burton, s. 125.

⁶⁸ Jesper Olsson, s. 39-42 samt s.201f.

⁶⁹ Enligt de hänvisningar till intervjuer med henne som finns i Sveriges författarlexikon.

⁷⁰ Hartman, s. 95.

⁷¹ Lasse Söderberg, ”Ysterheten med stort D” i *Arbetet* 1 september 1965.

⁷² Bo Strömstedt, ”Majken Johansson – efter sju år” i *Expressen* 28 augusti 1965.

det rätta minspelet för att sälja Stridsropet?”⁷³ Det är tydligt att kritikernas behov av att skapa distans grundar sig i poetens val av Frälsningsarmén som religiöst sammanhang: ”vars folkliga förkunnelse inte föreföll ha mycket gemensamt med hennes intellektuellt betonande problematik”.⁷⁴ I *Dagens Nyheter* skriver Olof Lagercrantz att i läsningen av *Liksom överlämnad* ”ligger det nära till hands att spana efter från rörelsen emanerande skadliga och förödande inflytanden”. Nu finner han i dikterna inte de spår från armén som han menar sig hysa en ”livligaste avsky” för: ”allmoseromantik” och ”stridsropshurtighet”.⁷⁵ Istället tror han att Majken Johansson ”med ett slags förtvivlans mod störtar sig ut ur det fångelse av färdiga ord och fraser som den religiösa upplevelsen så ofta tvingas leva med och i”.⁷⁶ Kritikerna blir välvilliga när de finner att Johansson inte bytt ”identitet och namn för att markera sin nya övertygelse” utan har särmärken som ironi och tvetydighet i behåll.⁷⁷ Göran Eriksson i *Västerbottens-Kuriren* skriver att hon ”visar prov på en lyrik som på många sätt är unik [...] Här har vi nämligen en kristen dikt som varken är patetisk eller sentimental.”⁷⁸ Också i de kristna tidskrifterna uppehåller sig skribenterna med att beskriva graden av religiositet i dikterna, även om det inte finns något avståndstagande. Så söker recensenterna förklara varför Majken Johansson ”föredrar det svår-förståeliga”.⁷⁹ Karl Vennberg i *Bonniers Litterära Magasin* föreslår att religiös lyrik har det svårt i samtiden och att den söker hitta tecken för ett nytt referenssystem ”där hela sekulariseringen med eller mot sin vilja dras in”.⁸⁰ Strömstedt att de kristna har problem med ett stelnat språk, ibland omöjligt för läsaren att förstå, och att Johansson därför valt en annan väg.⁸¹ Jan Olov Ullén i *Stockholms-tidningen* tror att hon genom att bevara vagheten kan ”förverkliga det utbyte mellan kristet och ickekristet som är så märkligt svårt att få till stånd i samhället”.⁸² Barbro Westland i *Kristet Forum* ser också en gränsöverskridande dikt som kan ”appellera till den kristne som icke-kristne, att den kan vara

⁷³ Stig Ahlgren, ”Efter sju tysta år en bekännelse om ’kärlekens fångelse’” i *Idun-veckojournalen* nr 37 17 september 1965.

⁷⁴ Kjell Hjern, ”Lakoniska skalder” i *Göteborgsposten* 30 september 1965. Många kritiker har inte varit så noga med Johanssons roll i armén, hon kallas ömsom ”kapten”, ”officer”, ”löjtnant” och ”soldat”.

⁷⁵ Under sin tid på *DN* drev Lagercrantz en uttalad religionskritik, där han många gånger likställde religionen med diktatur. Men, som Stina Otterberg visat, vände han sig inte mot andligheten som sådan utan mot statskyrka och sexualmoral. Stina Otterberg, *Klädd i sitt språk. Kritikern Olof Lagercrantz*. (Lund, 2010).

⁷⁶ Olof Lagercrantz, ”Majken Johansson åter” i *Dagens Nyheter* 27 augusti 1965.

⁷⁷ Jan Olov Ullén, ”Och ingen kan tillsluta” i *Stockholms-tidningen* 27 augusti 1965.

⁷⁸ Göran Eriksson, ”Efterlängtd återkomst” i *Västerbottens-Kuriren* 2 september 1965.

⁷⁹ Olof Lagercrantz, ”Majken Johansson åter” i *Dagens Nyheter* 27 augusti 1965.

⁸⁰ Han menar att den religiösa litteraturen kan komma att närma sig suprematistisk konst. Karl Vennberg, ”Avvägar och annat” i *Bonniers Litterära Magasin* nr. 34 1965, s. 526ff.

⁸¹ Bo Strömstedt, ”Majken Johansson – efter sju år” i *Expressen* 28 augusti 1965.

⁸² Jan Olov Ullén, ”Och ingen kan tillsluta” i *Stockholms-tidningen* 27 augusti 1965.

lika svårtillgänglig för båda men också lika öppen för båda”.⁸³ Kritikerna finner dikternas Gud långt borta, Strömstedt menar att omvändelsen som skildras inte är lyckligt avslutad. Vissa dikter, menar han, är präglade av vittnesbördsstilen: en episod ur livet försedd med ”uppbygglig tillämpning”.⁸⁴ Westland menar att dikterna inte rymmer förkunnelse i meningen missionerande sådan utan som ”just ett medel till ’katharsis’: självrannsakan och domen över det egna livet”.⁸⁵ Flera kritiker pekar på en didaktisk tendens i diktningen, hos Strömstedt liknas den vid en ”söndagsskola”. Som framgått ovan är det Majken Johanssons inträde i Frälsningsarmén som väcker nyfikenhet (och farhågor) inför den nya diktsamlingen, framför det faktum att Johansson publicerar sig i ett nytt decennium och i ett nytt litterärt klimat. Ullén menar dock att *Liksom överlämnad* hör samman med allt det som ”verkar vitalt och fruktbart” i samtiden. Den, framhåller han, berör en aktuell moralisk problematik där litteraturen slits ”mellan intellektuell insikt och praktiskt ställningstagande”.⁸⁶ Björn Julén i *Svenska Dagbladet* erinrar sig i läsningen att Johansson ”var ’nyenkel’ långt innan Göran Palm hade debuterat”.⁸⁷ Han är ensam om att hänvisa till nykritiken, men Söderberg skriver att hon förankrar sin tro ”i den mest påträngande vardaglighet.”⁸⁸

En ready-made bestående av ett hälsoundersöknings-formulär faller väl ut, flera recensenter ställer sig dock kritiska till dikten Ljubljanka vilken avslutas med den kursiva texten: ”*Efter ett föredrag av professor Paul L. Tomori, präst i ungerska episkopala kyrkan.*” Hjern (liksom Lagercrantz), undrar om inte Johansson förvanskar sanningen när hon skriver om en annans öden i jagform: ”Och därmed har man i själva verket uttryckt tvivelsmål om att det är en dikt man står inför. I en dikt måste man få intryck av att diktaren i varje detalj svarar för sanningshalten.”⁸⁹ Söderberg upplever dikten som ”grundligen falsk, därför att den i jagform och med dokumentäriska anspråk skildrar sådant som ligger långt utanför den svenska frälsningssoldatens räckvidd”.⁹⁰ Deras reaktion är märklig, det framgår ju att texten är skriven efter ett föredrag. Dikten ges också ut i en samtid där den konkreta dikten i flera år utmanat dikten som genre. Reaktionerna är dock intressanta, eftersom de tydliggör kritikernas förväntan på autenticitet när det gäller Majken Johansson. Påverkar det religiösa stoffet,

⁸³ Barbro Westland, ”Gränsöverskridande dikt” i *Kristet Forum* nr 6 1965.

⁸⁴ Bo Strömstedt, ”Majken Johansson – efter sju år” i *Expressen* 28 augusti 1965.

⁸⁵ Barbro Westland, ”Gränsöverskridande dikt” i *Kristet Forum* nr 6 1965.

⁸⁶ Här är Majken Johansson besläktad med Jan Myrdal och Göran Palm, menar han.

⁸⁷ Björn Julén, ”Efter sju års tystnad” i *Svenska Dagbladet* 28 augusti 1965.

⁸⁸ Lasse Söderberg, ”Ysterheten med stort D” i *Arbetet* 1 september 1965.

⁸⁹ Kjell Hjern, ”Lakoniska skalder” i *Göteborgsposten* 30 september 1965.

⁹⁰ Lasse Söderberg, ”Ysterheten med stort D” i *Arbetet* 1 september 1965.

förväntas en kristen poet vara ärligare än andra? Trots att flertalet kritiker lyfter fram tvetydighet samt textens olika röster och tonfall som dikternas förtjänster, ställer de likafullt ett ärlighetskrav.⁹¹ Det är också tydligt att hon upplevs som äkta, Westland skriver: ”Det absolut upplevda och absolut ärliga får mig att tro på möjligheten till religiös meddelse i hennes diktning” och ”Hon har en obönhörligt sträng konstnärlig moral, som inte tillåter att något uttryck släpps igenom som hon inte själv godkänner som äkta”, skriver Carl Gustaf Boëthius i *Vår Kyrka*.⁹² Strömstedt skriver om sin läsning: ”Men till sist är det inte en stil man studerar utan en själ.” De flesta slutomdömen är positiva: Strömstedt skriver att han läst ”med stor gripenhet” och Lagercrantz skriver: ”Majken Johansson förnyar, synes det mig, här den religiösa lyriken och bevisar att hon har samma rätt till vår uppmärksamhet detta decennium som det förra.”⁹³ Vennberg är rädd att Johansson ”med ett obetydligt ökat uppbåd av energi skulle kunna övertala oss litet var att krypa till korset som ett slags Beatles, med sjuttiotvå hjälplösa ord i vårt hjärta.”⁹⁴

Mottagandet av *Omtal*

Också i läsningen av *Omtal* tenderar flera kritiker att främmandegöra Majken Johanssons religiositet, och därmed i någon mening undergräva hennes omdöme. Inför läsaren behöver skribentens egna profana position också initialt göras tydlig. Bengt Holmqvist i *DN* framhåller att en försiktig katolicism hade gått an, om Majken Johansson nu skulle gå och bli from: ”Hur [Frälsningsarmén] fungerar för hennes poesi är en annan och – förmodligen – ur hennes synvinkel rätt oviktig sak. Eller kanske ändå inte? Hon ger trots allt ut en bok i vanlig världslig ordning [...] och inviterar därmed till vanlig världslig värdering. [...] Någon riktigt enkel och entydig värdering kan det inte bli fråga om.”⁹⁵ Holmqvist är dock ensam om att finna det religiösa tilltalet så svårt. Men även Vennberg frågar sig i *Aftonbladet* om *Omtal* angår de icke-religiösa. Han kommer dock fram till att de som ”förstockar sitt hjärta [...] riskerar att gå miste om en av decenniets mest egenartade diktsamlingar”, men han säger sig

⁹¹ Vad endast Sylvia Elmund i *Vår lösen* har noterat är att dikten återfinns i del tre, jämte endast en dikt som är ovan nämnda ready-made. Sylvia Elmund, ”Direkt tal” i *Vår lösen* nr 56 1965.

⁹² Barbro Westland, ”Gränsöverskridande dikt” i *Kristet Forum* nr 6 1965 samt Carl Gustaf Boëthius, ”De som äro komna ur den stora bedrövelsen” i *Vår Kyrka* nr 48 1965.

⁹³ Bo Strömstedt, ”Majken Johansson – efter sju år” i *Expressen* 28 augusti 1965 samt Olof Lagercrantz, ”Majken Johansson åter” i *Dagens Nyheter* 27 augusti 1965.

⁹⁴ Karl Vennberg, ”Avvägar och annat” i *Bonniers Litterära Magasin* nr. 34 1965, s. 526ff.

⁹⁵ Bengt Holmqvist, ”Jag är frälst, ja härligt frälst” i *Dagens Nyheter* 19 september 1969.

förstå att det finns läsare som tvivlar på hans omdöme efter den utsagan.⁹⁶ Lars Gustafsson är ensam om att ta Johansson i försvar gentemot de som ”gjort stor affär” av hennes tro: ”Att en frälsningssoldat kan vara en utmärkt poet är naturligtvis inte egendomligare än att en medarbetare i Personaladministrativa Rådet kan vara det.”⁹⁷ Viveka Heyman i *Arbetaren* säger sig inte finna poetens gudstro det minsta främmande.⁹⁸ Strömstedt i *Expressen* citerar dikten ”Alla dagar” och skriver att ”Slutradens självmedvetna knyck på nacken är det mest förödande Frälsningsarmévittnesbörd jag hört”.⁹⁹ Och Jan Mårtensson skriver i *Norrköpings Tidningar-Östergötlands Dagblad*: ”Aldrig har någon talat så direkt i religiösa sammanhang, aldrig så spontant och hjärtligt, därför lyssnar vi”.¹⁰⁰ Flera kritiker använder sig av ordet vittnesbörd eller förkunnelse för att beskriva poesin. Benkt-Erik Hedin i *Svenska Dagbladet Snällposten* menar att många av dikterna ”är just vittnesbörd i bokstavlig mening”.¹⁰¹ Att det finns en glädje i tonfallet noteras också. Gustafsson finner en livlighet i poesin som han känner igen från den tidiga Tranströmer: ”Det är en mycket intelligent, mycket sängbar, mycket handgriplig poesi. Somliga av dikterna tänker jag mig sjungna till gitari”.¹⁰² Angående att omvärlden blivit tydligare i dikten konstaterar Björn Julén i *SVD* att Johansson ”från sin litterärt sett undångömda position på stridsroset ändå följt med utvecklingen”.¹⁰³

Bruket av texter från Bibeln och populärkultur diskuteras. Mårtensson skriver: ”En av våra nyenkla poeter, Lars Bäckström, har i en dikt sagt att Beatles har något att tillföra Internationalen. [...] Majken Johansson [har] tillfört både bibeln och Frälsningsarmén någonting”.¹⁰⁴ Genom hennes diktning menar han, blir bibelordet tydligt. Vennberg frågar sig ”om inte många följer med av bara farten när Beatles blandas med Lina Sandell [...] i ett par präktiga vittnesbörd från Arméns estrad.”¹⁰⁵ Hedin däremot, finner collagemetoden problematisk. Han framhåller att Majken Johansson gömmer sig bakom citaten och därmed slipper ta ställning, vilket får till följd att hon sviker traditionen och dikten; ”Hos Majken Johansson är det en gräns mellan världarna och traditionen förblir något som vi – och hon –

⁹⁶ Karl Vennberg, ”Bland annat om snömoddens Gud” i *Aftonbladet* 19 september 1969.

⁹⁷ Lars Gustafsson, ”En frihetslära” i *Bonniers Litterära Magasin* nr. 38 1969, s. 688.

⁹⁸ Viveka Heyman, ”Majken är härligt frälst” i *Arbetaren* nr. 40 1969.

⁹⁹ Bo Strömstedt, ”Kaptan Johansson” i *Expressen* 19 september 1969.

¹⁰⁰ Jan Mårtensson, ”Strängmusik innanför mörkret” i *Norrköpings Tidningar-Östergötlands Dagblad* 13 oktober 1969.

¹⁰¹ Benkt-Erik Hedin, ”Vittnesbörd och frälsningsjubel” i *Sydsvenska dagbladet snällposten* 19 september 1969.

¹⁰² Lars Gustafsson, ”En frihetslära” i *Bonniers Litterära Magasin* nr. 38 1969, s. 688.

¹⁰³ Björn Julén, ”Den orimliga logiken” i *Svenska Dagbladet* 20 september 1969.

¹⁰⁴ Jan Mårtensson, ”Strängmusik innanför mörkret” i *Norrköpings Tidningar-Östergötlands Dagblad* 13 oktober 1969.

¹⁰⁵ Karl Vennberg, ”Bland annat om snömoddens Gud” i *Aftonbladet* 19 september 1969.

upplever som arkaiskt och naivt.”¹⁰⁶ Holmqvist tycker inte heller att hon förhåller sig till traditionen på rätt sätt, hennes naivistiska förhållningsätt är, menar han, ett ironiskt spel som den trosvisse kan tillåta sig att spela med både grubblare och förnekare. Det är tydligt att Holmqvist upplever sig stå ”utanför”, och han tycks också i någon mening känna sig träffad av ironierna. Kritikerna fortsätter att likställa diktjaget med poeten; ”Att läsa Majken Johanssons diktsamlingar är att på mycket nära håll följa en själs utvecklingshistoria”, skriver Björn Julén i *SVD*.¹⁰⁷ Lasse Söderberg i *Arbetet* säger sig ofta under läsningen fundera på hur Johanssons känsloliv fungerar.¹⁰⁸ Undrar han det för att poeten är kvinna? Det är övervägande sekulära män som recenserar Majken Johansson, kanske blir hon främmande både på grund av sin tro och sitt kön, något Eva Lilja är inne på ovan. I recensionerna kallas hon både ”flicka” och ”jänta”. Ibland beskrivs hon som ett offer: ”Bär hennes sångmö samma uniform med det tappra leende som pressats fram på trots när en ung, varmblodig kvinna måste uppträda i dessa urmodiga persedlar?”, skriver Ahlgren.¹⁰⁹ Samtidigt vill kritikerna ofta framhålla klassiskt manliga egenskaper som förtjänster hos Majken Johansson: ”Klaga inte på hennes IQ. Då visar hon den”, skriver Strömstedt, och Erik Lundberg i *Göteborgs handels- och sjöfarts tidning*: ”Majken Johansson har tron, viljan och intellektet. En sällsam kombination.”¹¹⁰ Den offentliga bilden av Johansson som intelligent tycks här fortfarande finnas kvar från femtiotalet. I recensionerna ovan jämförs hon oftare med manliga poeter än med kvinnliga, något som kvinnliga författare inte brukade förunnas.¹¹¹

Mottagandet av *Från Magdala*

Medan de självbiografiska fragmenten får ett förhållandevis skeptiskt mottagande, får diktsviten ett mycket positivt sådant. Några av kritikerna diskuterar dock inte dikterna alls.¹¹²

¹⁰⁶ Benkt-Erik Hedin, ”Vittnesbörd och frälsningsjubel” i *Sydsvenska dagbladet snällposten* 19 september 1969.

¹⁰⁷ Björn Julén, ”Den orimliga logiken” i *Svenska Dagbladet* 20 september 1969.

¹⁰⁸ Lasse Söderberg, ”Dikt om saliggörelse” i *Arbetet* 19 september 1969.

¹⁰⁹ Stig Ahlgren, ”Efter sju tysta år en bekännelse om ’kärlekens fångelse’” i *Idun-veckojournalen* nr 37 17 september 1965.

¹¹⁰ Erik Lundberg, ”Detta talar och talar och talar jag om och om och om för dig, för dig, för dig” i *Göteborgs handels- och sjöfarts tidning* 20 september 1969.

¹¹¹ Lilja 1997 s. 129ff.

¹¹² *Från Magdala* recenserar också i den amerikanska tidskriften *Books abroad*. Tyvärr diskuteras dikterna inte alls, George C. Shoofield deklarerar istället att man nu funnit förklaringen till att Majken Johansson valt Frälsningsarmén: ”the non-Lutheran Protestant organizations have for a long time spoken directly and vigorously to certain less sophisticated elements in Sweden’s population.” I självbiografien står det klart att Johansson kom

Både Lagercrantz i *DN*, Mårtensson i *Horisont* och Lennart Odlander i *Vestmanlands läns tidning* tycker att de hör till det bästa hon skrivit. Nils Gunnar Nilsson i *SDS* menar att Johansson på ett unikt sätt ”lyckats inkorporera det traditionellt kristna godset – uttrampade bibelverser och plattfotade sångtexter – och ge det en ny dignitet i sin diktning”.¹¹³ Det är främst titeldikten som diskuteras. Nilsson fortsätter: ”Det finns bara Majken Johansson som kan skriva en sådan dikt: de halsbrytande kasten mellan fräckt och fromt, den raljanta språkprecisionen, rörligheten [...] Har världslitteraturen någonsin tidigare fått ’funktionell ekvivalens’ införlivad i en diktstrof?”. ”Här i sin poesis elliptiska språk med många språng och en sorts jublande finurlighet kommer hennes genuina originalitet bäst till sin rätt”, skriver Åke Janzon i *SVD* om dikten.¹¹⁴ Asta Bolin i *Vår lösen* menar att man bara behöver ”börja med de första stroferna för att inse, att hennes språk är för raffinerat för att bara rymma en alltigenom endimensionell troserfarenhet.”¹¹⁵ ”I titeldikten ’Från Magdala’ lyckas författarinnan nästan mirakulöst förena omvändelsens tema med den lundensiska spefullhet som en gång gjorde henne berömd”, menar Janzon. Karl Sundén i *Expressen* menar att det slår gnistor mellan orden.¹¹⁶ Några kritiker diskuterar dikternas naivism, den blir ibland ”riktigt barnsligt barnslig” enligt Mårtensson, och Vennberg menar att naiviteten är ”intellektuell och i varje nyans genomtänkt.”¹¹⁷ Kritikerna använder flera ord som pekar på poetens intention med dikterna: Mårtensson skriver. ”Som frälsningssoldat är nog Majken Johansson en av de ovanligaste här i landet. Hennes dikter är effektiva självbekännelser, en okonventionell predikan” och ”I sin poesi är Majken Johansson inget mer eller mindre än en jublande evangelist”.¹¹⁸

från enkla förhållanden, därav hennes val av religiöst sammanhang. George C. Schoolfield, ”Från Magdala: Fragment ur en självbiografi” i *Books abroad* vol 47 nummer 4 Autumn 1972.

¹¹³ Nils Gunnar Nilsson, ”Majken J från Malmö” i *Sydsvenska Dagbladet Snällposten* 8 september 1972.

¹¹⁴ Åke Janzon, ”Poeten från Magdala” i *Svenska Dagbladet* 8 september 1972.

¹¹⁵ Asta Bolin, ”Majken Johansson. Från Magdala” i *Vår lösen* 1972, s. 495f.

¹¹⁶ Det är för övrigt en mycket märklig recension. Han roas av att Lagercrantz ”Gått Guds ärenden när han publicerar Majken Johanssons debattinlägg. Vidare skriver han att man skulle kunna skriva mycket om Majken Johanssons förhållande till språket, men det överlåter han till Karl Vennberg: ”Det är lustigt att iaktta hur han karakteriserar kvinnor just via språket – ibland är det som om han spelade på deras strumpeband under semantikens täcke.”

¹¹⁷ Jan Mårtensson, ”Från Magdala” i *Horisont* nr. 7 1972, s. 90-91 samt Karl Vennberg, ”Guds problembarn” i *Aftonbladet* 8 september 1972.

¹¹⁸ Jan Mårtensson, ”Från Magdala” i *Horisont* nr. 7 1972, s. 90-91.

4. Dikten och vittnesbördet

Analysen kommer att vara strukturerad i två delar. I den första diskuteras diktjaget och dess plats och position i förhållande till läsaren, den fysiska platsen, den kristna gruppen samt dess yttre och inre. Följande del behandlar språksyn: den konflikt mellan diktens tal och Bibelns som kan skönjas i materialet. Här behandlas också diktens bruk av populärkulturella intertexter samt bibeltexter.

Jagets vittnesbörd

Det sociala jaget – läsaren som du

Den nyenkla dikten ville kommunicera med läsaren, vara igenkännbar och tillgänglig. Ett par av Johanssons dikter riktar sig explicit till läsaren och är självreflexiva i den mening att de reflekterar över sitt eget språk, som titeldikten ”Omtal”. Den inleds med två bibelcitater: ”Du har all rätt att säga: ’Men om jag nu icke förstår språket, / så bliver jag en främling för den som talar / och den som talar bliver en främling för mig.’”(1 Kor. 11:14).¹¹⁹ Det andra citatet är hämtat från Psaltaren och används som ett svar på det förra: ”Men det här ’är ej ett tal eller språk vars ljud icke höres.’”¹²⁰ Dikten skrivs istället på ett tal som hörs, ett tal som hörs kommer ur diktjagets erfarenheter. Jaget ligger inte längre i sina ”spyor på ett cellgolv / eller oupphörligt tas om hand för leverns skull.” Det sover istället nyktert i sin egen säng.

Och ”ett vet jag:
att jag, som var blind, nu kan se”
och jag, som var ett fyllo, är nu frihalsad,
etymologiskt uttytt: frälst.

Detta talar och talar och talar
jag om och om och om
för dig, för dig, för dig.
Jag sjunger om det jag lever i det jag bor i det
som bodde jag i himlen.

Här används en underberättelse ur Bibeln för att beskriva diktjagets erfarenhet. Sanningen demonstreras genom jagets erfarenheter vilka förs fram som bevis. Diktjaget förekommer du:ets eller läsarens invändningar om att det kristna språket är svårförståeligt, paradoxalt nog

¹¹⁹ Bibeln 1917. Bibeln är naturligtvis ingen enhetlig text, den innehåller många olika röster från olika tider. Väl medveten om detta kommer jag ändå för enkelhetens skull ofta i uppsatsen hänvisa till Bibeln som en text. Jag kommer att i likhet med Johansson använda mig av 1917 års översättning.

¹²⁰ Psaltaren 19:4.

är dikten snårigast just där i sin inledning. I dikten finns omvändelsens före och efter, uttryckt i dikotomin blindhet och seende. Det är väl troligt att det blinda tillståndet konnoterar okunskap och det seende upplysning och insikt, närmast av de klassiska metaforerna för jagets förvandling är ”från mörker till upplysning”. Jaget har också ett eget ord för frälsningen som inte ingår i den klassiskt kristna terminologin: ”frihalsad”. ”Etymologiskt uttytt” skapar distans till det kanske nötta ordet frälst. Jaget är fri från att halsa flaskan, men kanske också fri att ge hals, att tala. Den inre människan ”uppträder i samspel med sin sociala yta”, som persona är diktjaget samtidigt offentligt och privat. Det sker en intimisering genom att läsaren får ta del av det privata, jaget framstår också som spontant och naturligt, vilket enligt Jens Elmélund Kjeldsen i *Retorik idag* är viktigt för att inge en känsla av autencitet.¹²¹

Orden i dikten tillhör terminologier från skilda sociala sammanhang. De talspråkliga orden ”fylla” och ”spya” är inkongruenta med ord som ”frälst” och ”himlen” samt de mer högtravande bibelorden, vilket förstärker diktens ”före” och ”efter”. Att ens använda ett ord som ”spya” i en dikt får väl anses ogudaktigt, och kan härledas till nyenkelhetens praktik att föra in det fula och opoetiska i dikten. Diktjaget betraktar sitt budskap utifrån och identifierar sig med läsaren och dess eventuella fördomar inför det kristna språket. Kanske visar diktens skilda perspektiv på ett motstånd mot ”det höga språket” som inte kan förankras i vardagliga erfarenheter. Vittnesbördet formuleras genom upprepningar vilka gör dikten nästan sångbar, diktjaget tycks outtröttligt i sitt omtal. Omtal kan betyda just ”ta om”, som upprepa eller ”tala om” som upplysa. Vittnesbördets genre är tydlig i dikten, vilket också recensenterna av *Omtal* påpekar. Det sker en biografisk rekonstruktion och diktjaget riktar sig direkt till sin publik (du:et). Det finns också ett drag av rättfärdigande, eller rationalisering kring den religiösa upplevelsen. Jaget säger sig också i dikten ”tala” eller ”sjunga” fram sitt budskap snarare än att skriva fram det. Till sin hjälp i att föra fram budskapet tar diktjaget också bibelcitat. Dikten har en argumenterande karaktär, men vill övertyga genom identifikation och samtal snarare än genom polemik. Också i sitt inlägg i Tröstdebatten tar Johansson med en ironisk ton (den kritiska) läsarens perspektiv: ”Tänk vilken eskapism och intellektuell oärlighet att falla på knä, och tillbedja någon som man inte säkert vet från början att han finns!”.

Dikten ”Om det konstanta” riktar sig utåt i en direkt fråga till någon som kan vara läsaren, och även här urskuldas det religiösa språket: ”Visst vet vi att språket, evad det gäller dräkten, / är

¹²¹ Jens Elmélund Kjeldsen, *Retorik idag. Introduktion till modern retorikteori* (Lund, 2008), s. 131.

arkaiskt ibland. / Men vi frågar / av nöd för din själ: 'Vill du med?'. Frågan öppnar för att skapa en reaktion eller attityd hos läsaren. Att det handlar om "nöd" för du:ets själ gör frågan angelägen. Av kritikerna är det Vennberg som säger sig uppfatta frågan ställd till honom som läsare.¹²² Diktens fråga är evangelistisk; den vill leda in du:et i den kristna tron. Som Burke påpekar vill evangelisten att få oss att växla perspektiv på världen, att använda en ny terminologi och därmed vara ogudaktiga.¹²³

Det urbana jaget

Med sextioalet flyttar Majken Johanssons dikt, liksom mycket av samtids poesin, in i storstaden. Många dikter förankras nu tydligare i tid och rum. I *Liksom överlämnad* är platsen i några dikter barndomens Malmö: Sorgenfri, Lomma och "en kajplats nära Kockums." I *Omtal* rör sig diktjaget i Stockholm, över Nybroplan, Slussen och Östermalmstorg. Det är november, januari eller en "höstsöndagsförmiddag". Dikten förankras också i samtiden via hänvisningar till populärkultur och samhällsfrågor. Vädret är en del av vardagen och dikten. Snö är ett vanligt motiv i Majken Johanssons diktning och förekommer redan i debutsamlingens andra dikt. I femtiotalsdikten är den en symbol; diktjaget säger sig vara "snö och snödrottning", och är också aktivt i förhållande till snön och gör motstånd: "Jag strödde salt på all snö jag såg".¹²⁴ I sextiotalsdikten är snön liksom längtan efter solen en vardaglig del av jagets och de andra människornas livsvillkor. *Omtals* "Kom ihåg januari" adresserar sig direkt till Gud och ber denne komma ihåg januaris vedermödor:

Herre, du måste ju vara den som har skapat
också snömodden här på gatorna i Stockholm.
Vi kommer hem varje dag nerstänkta
uppöver knäna. Snörvlande och hostande
drar vi på och av oss tröjor, låter klacka
snedgångna pjäxor och stövlar ömsevis.

Beskrivningen av de snedgångna skorna som "ömsevis" måste klackas om ter sig humoristisk, dessutom har raden hamnat just på sned. Här för diktjaget de andra människornas talan inför Gud. Villkoren är lika för de som drömmer om "våra vanligaste svenska trädgårdar/ om sommaren". Utmaningen är här inte att strö salt på snön, utan att inte sluta förströta utifrån

¹²²På grund av denna strof blev Johansson uppläxad av Vennberg i *Aftonbladet*. "Evad" menar han, betyder inte "i vad" utan "vare sig". Karl Vennberg, "Bland annat om snömoddens Gud" i *Aftonbladet* 19 september 1969.

¹²³Burke 1954, s. 80f.

¹²⁴Se dikterna "Dagen" i *Buskteater* och "Om vintern" i *I grund och botten*.

sin position i rännstenen: ”Du prövar oss för att se / hur långt vi tål januari / utan att vika en rännstensmillimeter från Jobs förtröstan.” Att utifrån sin kristna tro finna mening i vädrets prövningar förekommer också i dikten ”Regn” (*Omtal*) där ”underkylt regn”/ är oändlig tristess/ för en gatstenstrampande stadsbo i november.” Tristessen kontrasteras mot ett infogat längre stycke ur Jesaja, där regnet liksom Guds ord sänds ut till jorden för att göra Guds vilja. Vid diktens slut utbrister diktjaget ”Regna, o regn!”. Nu är Gud den som har skapat vädret och på så sätt också har makt över det. På så sätt är jaget också underordnat du:et.

Göran Palm ville med sitt nyenkla manifest föra in storstaden i dikten för att visa att ensamhet är ett socialt fenomen, sextiotalet betonade gemenskap framför ensamhet.¹²⁵ Den urbana platsen är också en social plats. I dikten är det ett ”vi” som delar samma villkor, diktens människa är en samhällsvarelse. De andra människorna uppgår ovan i det egna subjektet, jag blir vi. Du:et i dikten är Gud, vi:et är människorna i Stockholm. Dikterna ovan beskriver en yttre verklighet i vilken läsaren mycket lätt kan identifiera sig. Johansson använder sig här av identifikationen som retorisk strategi, diktjaget identifierar sig med storstadens människors sätt att vara, deras levnadsvillkor. Det transcendentala perspektivet lyfts in i den vardagliga erfarenheten åt vilken läsaren kan nicka igenkännande. Också Gud framstår då som vardaglig. Burke skriver apropå identifikation, att den som framför sitt budskap ”may have to change an audience’s opinion in one respect; but he can succeed only insofar as he yields to that audience’s opinions in other respects”.¹²⁶ När perspektivet i dikten växlar från det vardagliga till det ”himmelska” eller inre, följer läsaren med eftersom det redan skett en identifiering. Ogudaktigheten ligger här i att det förs in ett nytt perspektiv i det läsaren känner som sitt eget. I dikten ”Oxveckorna” finns dock ingen förtröstan eller ett existentiellt perspektiv: ”Man bara hatar / klimatet / med sitt hetaste klimathat / i kylan, i tön, / i slasket, i snön.” Det gråtrista och fula i Majken Johanssons dikt stämmer väl överens med det nyenkla idealet. Tillslut tycks det skapas en leda också över det grå språket: ”Varje dag / *måste* man / det ena med det andra. / Å, som i grått./ Å! / Å! vilket behov man kan ha/ av *festivitas*, med sina glada i:n!”

Majken Johansson skriver med sina Stockholmsdikter in sig i en litterär tradition, men hennes stad omtolkas utifrån tillhörigheten i Frälsningsarmén. I *Omtals* ”Trappuppgång” skyndar diktjaget över ett soligt Nybroplan och Slussen i uniformen, för att tillbedja ”på en av många

¹²⁵ Lilja 1997, s. 45.

¹²⁶ Burke 1969, s. 56.

platser”. Stockholm blir en stad där människor tillbeder Gud. I dikten påminns diktjaget också om det gamla livet i staden: ”Likväl hakar i minnets trappuppgångar / oron fast / vid hundratalet / tömda gamla brännvinsbuteljer.” Diktjaget ”skyndar” möjligtvis inte bara mellan yttre platser utan också i inre trappuppgångar mellan sitt gamla och nya liv. En trappuppgång är också en ingång ifrån den offentliga staden till en mindre och mer privat plats och kan ses som en metafor för växlandet av perspektiv. Genom jagets iakttagelser växlar perspektivet från nu till då. En underberättelse i Bibeln får gestalta jagets transformation. I dikten ”Charterresan” (*Från Magdala*) drivs diktjaget av ”ölhetslängtan” men går ändå inte till Systembolaget utan till Frälsningsarméns sjunde kår, där Frälsaren möter jagets ”ömhetslängtan”. Systembolaget och Sjunde kåren kan betraktas som diktjagets två ytterligheter på den yttre platsen liksom öl- och ömhetslängtan är ytterligheter i den inre. Stockholm fortsätter att vara diktmiljö också i *Djup ropar till djup*. I ”41:ans buss” som aldrig kommer i tid kan diktjaget i sin uniform samtala med människor. Smith och Watson menar att rumslighet blir till en plats då ett jag är medvetet om vilken plats det lever på och utvecklar en känsla för den.¹²⁷ I Johanssons dikter formulerar jaget sitt vittnesbörd med den geografiska platsen som bakgrund. Den kan också ge dikten autenticitet, dikten förankras i något och läsaren kan känna igen sig.

Vi:et - den sociala platsen

Diktjaget talar också i texten utifrån sin tillhörighet i den religiösa gruppen. Dikten ”Alla dagar” (*Omtal*) inleds med ett Beatlescitat ”I believe in yesterday”. Utifrån detta tar diktjaget avstamp: ”Men jag / tror med Lina Sandell / på ’den dag, det ögonblick i sänder”. Jaget tror inte med Beatles eller det förgångna, utan med psalmförfattaren Lina Sandell och hennes psalm ”Blott en dag”. Jaget tror inte med Beatles på grund av att det är frälst, vilket skrivs i smått provokativa versaler:

TY JAG
ÄR FRÄLST
JA; HÄRLIGT FRÄLST!

Ack, Lapp-Lisa, Hultman-solskensångaren med flera:
vi är så naiva i läsarekretsar!

¹²⁷ Smith och Watson, s. 43.

Här finner vi kanske exempel på den ”stridsrophurtighet” Lagercrantz i sin recension av *Liksom överlämnad* menade sig avsky.¹²⁸ Representanter ur den egna gruppentilltalas med ett ”Ack”, som inte tycks det minsta beklagande.¹²⁹ ”Läsare” var förr de kristna som på landsbygden ägnade sig åt ”läseri”, de träffades i hemmen för att läsa Bibeln utan präster närvarande.¹³⁰ Att läsarekretsen är naiv kan syfta på att människorna i den saknar teologisk skolning. Men nära ligger också ordet läsekrets i betydelsen publik eller läsare. Det går också att tolka det som att läsarekretsar är människor som läser, intellektuella. Oavsett så växlar perspektivet – gruppen betraktas både utifrån och inifrån. Jaget är medvetet om att gruppen betraktas som naiv, och ”spelar på” detta genom sina versaler. Holmqvist är i sin recension mycket kritisk till att vi:et är naivt. De som har gått med i Frälsningsarmén har gjort ett medvetet val, enligt honom.¹³¹ Jag förstår det som att han provoceras av att diktjaget låtsas vara naivt. ”Hur mycket man oss än med / teodicéfrågan / religionskrigen [...] hetsar / så sjunger vi glada”. ”Man” som hetsar är kanske de intellektuella eller de religiösa ledarna, som ifrågasätter och pekar på problemen med den kristna tron. Diktjaget provocerar också genom att strunta i teologiska problem som teodicéfrågan, det vill säga hur Gud kan vara allsmäktig och god när det finns lidande i världen. Utifrån sin position i den egna gruppen kan diktjaget tryggt vända kritikerna ryggen. Dikten uttrycker en antiintellektualism, tänkandet ställs mot känslan och den naiva tron. Diktjaget fortsätter:

TACK OCH LOV!

PRIS SKE GUD!

sjunger jag

”igår, idag, ja, alla dagar”

med bland andra Nils Frykman

”så här på barnavis”.

Så mycket jag behagar.

¹²⁸ Olof Lagercrantz, ”Majken Johansson åter” i *Dagens Nyheter* 27 augusti 1965.

¹²⁹ Lapp-Lisa: Anna-Lisa Öst (1889 -1974) sångerska och frälsningsofficer som skrev sången ”Barnatro”. <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/lapp-lisa>, *Nationalencyklopedin*, hämtad 2012-11-09. Hultman-solskenskensångaren: Johannes Alfred Hultman (1861-1942), sångare och predikant.

<http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/j-a-hultman>, *Nationalencyklopedin*, hämtad 2012-11-09.

¹³⁰ Läseri. <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/läseri/247262>, *Nationalencyklopedin*, hämtad 2012-11-09.

¹³¹ Bengt Holmqvist, ”Jag är frälst, ja härligt frälst” i *Dagens Nyheter* 19 september 1969.

Diktjaget är ett persona-jag, som tycks spela en social roll och vara medveten om sin publik, det söker ett samtal eller en reaktion. De kritiker som behandlar dikten reagerar också starkt: Gustafsson i *BLM* tycker att det ser ut som ”en nerdragen rullgardin” medan Strömstedt menar att det är ett ”förödande” vittnesbörd i positiv bemärkelse.¹³² Det finns i dikten både en enhetssträvande och splittrande tendens. Identifieringen i dikten sker med ”de redan frälsta”. Kanske upplevs den kristna gruppen i dikten som slutna. Kanske gör också det naiva och ironiska draget läsaren osäker. Vänds udden mot den egna gruppen eller mot läsaren? Diktspråket påminner om talspråk, det är inriktat på förståelighet, vilket medför korta enheter. I talspråklig dikt varierar också ljudstyrkan mellan högljuddhet och lågmäldhet, vilket är mycket tydligt här.¹³³ I dikten ”Om det konstanta” är motivet Frälsningsarméns första möte i Sverige och den sång som sjöngs då: ”Vill du med? Vill du med? / O, säg, vill du med / till det saliga land?”. Sedan nutid: ”I dag många tusental tillhoppa / frågar vi alltjämt / dig vars själva vi hör ropa: / ’Jag är fången!’ / med pionjärerna den gången”. Dikten är full av citat, rimmet som förekommer i en strof bidrar till att förstärka motivet. Samtidigt riktar den sig utåt, mot läsaren, som tidigare diskuterats. Gruppen är inte instängd, den vill att fler skall komma med.

Jagets position

Ett motsatspar i Majken Johanssons kristna diktning är människans yttre och inre, eller yta och djup. Djupet, tycks i Johanssons diktning vara svårt att nå. För att komma dit behöver människan stilla sig, göra sig av med ytan. Dit hör kroppen eller den fysiska hälsan, liksom konsumtionen och statustänkandet. Johanssons skrivsätt i femtiotalsdikten var ofta groteskt i Elsa Graves efterföljd. Diktjaget har där för många ben och armar, eller är ett ”klot av kroppar”.¹³⁴ I den kristna dikten är kroppen inte lika framträdande, här handlar det om hälsa och den är mer realistisk än grotesk. En förutsättning för grotesken är ju också, som Lilja påpekat, en upplevd meningslöshet och en död Gud.¹³⁵ I dikten ”Hälsan själv” (*Från Magdala*) reflekterar diktjaget över sina kläder.

Alla mina ägodelar skulle jag helst

¹³² Lars Gustafsson, ”En frihetslära” i *Bonniers Litterära Magasin* nr. 38 1969, s. 688 samt Bo Strömstedt, ”Kapten Johansson” i *Expressen* 19 september 1969.

¹³³ Lilja 1991, s. 98.

¹³⁴ Se till exempel dikterna ”Högt” i *Buskteater* och ”Eppur si muove” i *I grund och botten*.

¹³⁵ Lilja 1991, s. 82f.

ha velat sälja på Pryltorget.
Inte minst de där paltorna
som skrämmer mig så vid minsta flyttning
från en plats till en annan.
[...]
Så långt ifrån
den enda livklädnadens första Jesusfolk.

Kläderna får här representera ytan, sådant som diktjaget mot sin vilja behöver bry sig om. Vad som uttrycks är längtan från den moderna människans tillvaro till en tidigare enkelhet, och kanske också en längtan ifrån vardagen. ”Pryltorget” förankrar dikten i samhället och ordet ”paltor” kontrasterar mot det äldre ”livklädnad”. Detsamma gäller en dikt i *Djup ropar till djup* där diktjaget frågar sig var det skall finna sin trygghet om ingenting går att köpa. Där får kläderna röst och klagar: ”Ge oss blus- och kjolfrid, tros-frid!”¹³⁶ Att sammanföra orden trosa och frid får väl betraktas som ogudaktigt. Konsumtionskritiken förekommer i flera av Johanssons dikter, vilket också ligger i linje med samtidens diktning där en materialistisk människosyn kritiserades.¹³⁷

I ready-made ”Betänkande med anledning av en hälsoundersökning i Lidingö stad” (*Liksom överlämnad*) gestaltas konflikten mellan yta och djup genom ett hälsoformulär vilket inleds med ”Har ni drabbats av:” I det följande räknas det upp en rad fysiska åkommor för patienten att svara ”Ja” eller ”Nej” på. I dikten har någon konsekvent svarat ”Nej”. Läsaren kan genast konstatera att det är något som saknas – det inre psykiska eller existentiella perspektivet. Bara att ett formulär publiceras som dikt i en diktsamling utmanar läsarens uppfattning om vad som passar ihop med vad. Bruket av färdigt material var viktigt i sextioalets estetik. Här är kopplingen till den konkreta dikten mycket tydlig. Användningen av färdigt material hade ofta en politisk betydelse. I Johanssons dikt är betydelsen existentiell. Den visar det problematiska med att bara betrakta verkligheten ur en synvinkel. Den mer prosapoetiska dikten ”Öresund” (*Liksom överlämnad*) vilken börjar med en humoristisk betraktelse från barndomen där havet adresseras: ”Vad du skrämde mig som barn! Min nya badboll / stal du med ett slurp och gav åt Danmark.” I nästa stycke är det vuxna diktjaget tillbaka på platsen: ”idag tämjer ett

¹³⁶ ”Ytdjupen” i *Djup ropar till djup*.

¹³⁷ Lilja 1991, s. 142.

badhusplank dina vågor”. Den yttre platsen är förändrad liksom synen på havet: ”Hotet i dig ligger på en annan botten.” Leken med ordet botten visar på två olika perspektiv, den realistiska yttre botten och den inre. Här räds människan sitt eget djup: ””Såsom ett upprört hav, ett som icke kan vara stilla’ / är den ostillades fruktan / för sitt eget djup”.

Diktens position, eller hållning gentemot människan är ofta ironisk. Udden i dikten riktas ofta mot den enskilda människan som inte förmår söka sitt eget djup. Människan ifrågasätts snarare än samhällsstrukturer, vilket kanske också är i linje med Frälsningsarméns moralsyn. I dikten ”Religioem” (*Liksom överlämnad*) är den yttre platsen ett vardagligt sovrum där två människor ligger under sina filter och sover och snarkar. ”Sedan: Hustrun med sitt första / ’ur den där vasen måste jag ta bort narcissen, / den är mer än lovligt vissen’. Mannen tänker sitt.” Den nyenkla vardagliga miljön används här för att föra fram ett moraliskt budskap, kvinnans talspråkliga tankar rör sig kring yttre oväsentligheter, bort från det som borde tänkas.

Här vill jag göra en liten parentes. I sin recension av *Liksom överlämnad* menar Björn Julén att Majken Johansson ”var ’nyenkel’ långt innan Göran Palm hade debuterat”. Möjligen syftar han på dikter som ”Städhustrun” där vardagsrutiner är motivet.¹³⁸ Främst den senare där ”Dammsugarhjärtat inhalerar” för tankarna till Sonja Åkesson. Också Amelie Björck har i sin bok om Åkesson gjort iakttagelsen att poeterna tillhörandes Lundaskolan fann sina motiv i ”det lilla livet”, men menar att de inte för den skull kombinerade vardagligheten med nyenkelhetens konstlöshet.¹³⁹ Dikten som här diskuteras är i sin helhet inte okonstlad eller utåtriktad, här finns heller inget tydligt jag. Som dikt kanske den bortsett från det religiösa temat hör mer hemma i Johanssons femtiotal.

”Religioem” fortsätter: ”Talförare än någonsin / har vi då alla egna ord / för det som svikes: att bli deras görare.” Orden ”talförare” och ”görare” ställs mot varandra, ord mot handling. Dikten ifrågasätter kristna stelnade ord(språken): ””Vi tror på vördnanden för Livet.’ / Också alla dess uttrycksformer? Också mord / är livsuttryck.” Dikten använder sig av inkongruenta perspektiv: det stelnade språket och en ny betydelse (mord) som visar på orimligheten i uttrycket. De visar här på det problematiska med det automatiserade språket. Burke skriver om inkongruenta perspektiv: ”It is not negative smuggling – but positive cards-face-up-on-the-table. It is designed to ‘remoralize’ by accurately naming a situation already demoralized

¹³⁸ ”Städhustrun” i *Andens Undanflykt*.

¹³⁹ Amelie Björck, *Sonja Åkesson (Litterära profiler Stockholm, 2008)*, s. 45.

by inaccuracy.”¹⁴⁰ Burke, liksom Johansson i dikten ovan, visar på den moraliska dimensionen med inkongruenta perspektiv. Dikten avslöjar människan som gömmer sig bakom språkets yta, istället för att i handling uttrycka sin vördnad för livet.

Språksyn och intertexter

Jagutplåningen och språket

Majken Johanssons sextiotalsdikt inleds med död och pånyttfödelse i dikten ”Födelsemånad” i vilken diktjaget är mer introvert och självreflexivt än socialt i sextiotalsdiktens anda.

Solen gick i kvav.

Lejonet augusti

skakade man,

men utan att resa sig.

Hettan

- utan ljus, utan glöd, endast hetta -

tryckte inte minst mig mot marken.

På bägge fötter, ack min sol, med

alla gåvor i behåll stod jag

när du första gången nådde mig.

Men här dryper svavel, här luktar schakt, här

död då jag idag föddes.

Solen och dess rörelser spelar i denna diktens första del en central roll. Den går i kvav – och efterlämnar hetta utan ljus. Den apostroferas också, diktjaget kallar solen ”min”, vilket antyder någon form av relation. Solen har i alla tider haft en metafysisk innebörd, betecknande det högsta, absoluta och sanna. I kristen tradition har den liksom ljuset symboliserat Gud, skaparen. Också inom poesin har ljusmetafysiken haft en stor betydelse, diktkonsten har likställts med det gudomliga ljuset.¹⁴¹ Solen och diktjaget innehar motsatta

¹⁴⁰ Kenneth Burke 1984, s. 309.

¹⁴¹ Anders Johansson, *Poesins negativitet. En studie i Karl Vennbergs kritik och lyrik* (Stockholm, 2009), s. 165ff. Solen och den gula färgen är också ett genomgående motiv i Majken Johanssons hela författarskap. Diktjaget slungar i en femtiotalsdikten ”hammaren solen/ i ett gnistrande dråpslag” eller är själv sol: ”mellan jord och himmel / sitter jag, / den gula pricken. / Det är vansinnet svävande/ över skapelsen.” Se dikten ”Fiende” i *Buskteater*, samt dikten ”Bild” i *Andens undanflykt*.

positioner, där den första är uppsökande och den andra stilla, receptiv och gränslös. Intressanta är orden ”inte minst mig”. Dör eller transformeras också diktjagets omvärld? Lagercrantz menar i sin recension att dikten utspelar sig i en dödszon.¹⁴² Klart är att dess centrala tema är just död och pånyttfödelse,¹⁴³ en av de klassiska metaforen för jagets förvandling är som tidigare nämnts ”från död till återfödelse”, och en person som genomgått en omvändelse kan kallas ”två gånger född”.¹⁴⁴ Det finns även flera bibeltexter som behandlar temat att födas på nytt.¹⁴⁵ För att göra det behöver diktjaget först dö. Hetta, schakt och svavel för tankarna till en plats i underjorden, helvetet. Möjligen är ett stycke ur Psaltaren en intertext, i vilken står det att eldkol och svavel skall regna över de onda, liksom att de bjuds på en glödhet vind.¹⁴⁶ I diktens död tycks det också pågå en reningsprocess, där det onda i människan bränns bort. Platsen ger en känsla av ödslighet, och tillsammans med solen och hettan är det möjligt att föreställa sig ett ökenlandskap. I mystiken har öknen symboliserat en inre plats för nedbrytning av jaget, där kan människan möta Gud om denne skalar bort allt som inte är nödvändigt.¹⁴⁷

I diktens andra och tredje del fortsätter dödstemat: ”Blekgul, och med den breda hårda nacken som träet i en krycka / stod han för min syn i natt.” Den blekgula färgen för tankarna till solen, men i Uppenbarelseboken står det: ”Då fick jag se en blekgul häst; och mannen som satt på den, hans namn var Döden”.¹⁴⁸ Diktens ”stod han för min syn” samt ”då fick jag se” indikerar att det är fråga om en syn, ett inre möte.¹⁴⁹ Med jagutplåningen tycks det också ske en förstumning: ”Alla epitet var borta, varje spår av liv, / och i mig teg själens vanda”. Samtidigt talar jaget i dikten om sina erfarenheter – språket tycks ha återvänt. Att själva skrivandet problematiseras är inget nytt i Johanssons dikt, och skrivandets problem

¹⁴² Olof Lagercrantz, ”Majken Johansson åter” i *Dagens Nyheter* 27 augusti 1965.

¹⁴³ Titeln ”Födelsemånad” samt ”lejonet augusti” kan syfta på poeten Majken Johanssons födelse, då hon föddes i augusti i lejonets stjärntecken.

¹⁴⁴ Littberger, s. 21.

¹⁴⁵ Jesus svarade: ”Sannerligen, jag säger dig: den som inte blir född på nytt kan inte se Guds rike (Joh. 3:3) och ”Den som är i Kristus är alltså en ny skapelse, det gamla är förbi, något nytt har kommit” (2 Kor. 5:17).

¹⁴⁶ Psaltaren 11:6.

¹⁴⁷ Augustinus med många andra har använt öknen för att spegla sin omvändelse. Littberger, s. 51f.

¹⁴⁸ Upp. 6:8.

¹⁴⁹ Gestaltar då ”Födelsemånad” en mystisk upplevelse? Antoon Geels definierar mystiken som ”en erfarenhet i religiös eller profan kontext som [...] tolkas som ett möte med en högre eller yttersta verklighet. Detta möte sker på [...] icke-rationell väg och medför en djup känsla av enhet och ett intryck av att denna enhet ligger på ett annat plan än det vanliga, alldagliga livet och den medför vittgående konsekvenser i individens liv.” I ”Födelsemånad” sker ett möte med en högre verklighet, ett möte som ter sig icke-rationellt och utspelar sig på en otydlig plats bortom vardagen. Det ter sig smärtfyllt, och även om jaget utplånas är det oklart om det sker ett uppgående i något annat en större enhet. Jag drar slutsatsen att Majken Johanssons dikt åtminstone för läsaren ter sig mystisk. Owe Wikström, ”Musik och mystik hos Marcel Proust” i *Att fånga världen i ord. Litteratur och livsåskådning. Teoretiska perspektiv* (Skellefteå, 2003), s. 130.

intresserade också Lundaskolan. I dikten ovan anas språkets död jämte jagets. Bernt Olsson visar i sin bok *Vid språkets gränser* att i poesin är en språkkris ofta förbunden med en kris i jaguppfattningen. Exempelvis hos Stéphane Mallarmé beskrivs en kris i död och pånyttfödelse, där språket måste dö för att ”det ursprungliga ordet”, vilket Olsson jämför med Guds ord, skall leva.¹⁵⁰ Denna konflikt mellan människans språk och Guds skall diskuteras vidare nedan.

Pennans tal och själens

I dikten som följer på ”Födelsemånad”, ”Direkt tal” problematiseras begrepp som sanning, skrivande och språk. Dikten saknar ett jag, de talande är istället en ”låsmänniska”, ”en som ville bränna slagget”, pennan och själen (genom Bibeln). De ropar, rapporterar eller rapar fram sitt budskap.

Dagen öppnar sig mot natt, men också måste natten
slå upp för natten. Dörrserie som i Underlandet
eller Bibeln. Uppdagat! Ropar låsmänniskan.
Och ingen kan tillsluta.

Skrivriktigt februariblommar
Forsythians gula stjärna på bar kvist.
Framskrapad lyser sanningen:
Yellow! Yellow!

Ovan tycks ett avslöjande äga rum, ett avtäckande av sanningen som inte går att göra ogjort. ”Yellow” är amerikansk slang och betyder feghet.¹⁵¹ Den ”skrivriktiga” blomman kanske symboliserar dikten som den borde se ut. Istället lyser sanningen framskrapad. I följande strof har en ”vanvård av svin” uppdagats i Sverige. På dem alla är borsten räknade, vilket alluderar på ett bibelord om att Gud har räknat människornas hårstrån (Matt. 10:30). Kanske är också Elsa Graves dikt ”Svinbortstnatt” en intertext och med det skymtar grotesken fram, flitigt använd i Johanssons femtiotalsdikt. Kanske associeras det här vidare på ordet ”uppdagad”, strofen är dunkel och ironisk. Sedan följer: ”Från de vitalaste fälten rapporterar / en som vill

¹⁵⁰ Bernt Olsson, *Vid språkets gränser. Svenska 1900-talslyriker och frågan om ordens förmåga* (Lund, 1995), s. 76.

¹⁵¹ Majken Johansson, i ”Företalet” till samlingsvolymen *Det sällsamma bekymret* (Svalans lyrikklubb Stockholm, 1970), s. 7.

bränna slagget: Allt / är bränt och slaget. Också här kan det vara fråga om en reningsprocess, där språkets slagg rensas bort, det ”skrivriktiga”.

Belåtet rapar pennan: Jag är Min
Men till Gud ropar
i hundranittonde psalmen själen:
Jag är din, fräls mig!

Från att ha varit ganska dunkel och inåtvänd i stroferna ovan, riktar sig dikten plötsligt utåt, blir direkt. Orden rapar och ropar förstärker kontrasten mellan diktens skrivna tal och det tal som är själens och Bibelns. Det senare är det direkta talet, som inte tar omvägen via pappret eller självupptagenheten. Westland vill i sin recension av *Liksom överlämnad* se dikten som en trappa, som leder uppåt genom självrannsakan.¹⁵² Jag håller med henne om att det sker en förlösning i sista strofen, men att detta sker på bekostnad av dikten själv. Dualismen mellan det av människan skapade ordet och själens rop är tydlig också i dikten ”Odödlighet” (*Omtal*):

Varje återfall var ett sätt att suicidera.
Till sist fanns bara dikterna kvar,
och jag har aldrig trott på ”konstens odödlighet.”

Men på själens trodde jag!
”Rädda min själ!”,
ropade jag.

Här minskar dikten sin egen betydelse, den är i motsats till själen inte odödlig. Också här är dikten först icke-dramatisk till sin stil, för att sedan bli mer direkt med hjälp av ropet och utropstecknen. Att skrivande och sanning problematiseras kan ju vara en orsak till att kritikerna finner att Johansson har en sträng konstnärlig moral och att de läser dikterna självbiografiskt.

Att tala om Gud

Bibeln används i Johanssons diktning för att tala om Gud – och låta Gud tala. Kommunikationen mellan människa och Gud går ofta via Bibeln. Ibland är det fråga om

¹⁵² Barbro Westland, ”Gränsöverskridande dikt” i *Kristet Forum* nr 6 1965.

allusioner eller endast en hänvisning till en bibeltext under diktens rubrik, som ett ”motto”. I *Omtal* och *Från Magdala* är korta bibeltexter inklipta i dikten, vilket ger en collageartad stil. Här är några exempel (med min kursivering):

”Då sade Han: *’Var vid gott mod, min dotter; din tro har hjälpt dig.’* - ”En som blir läkt”, *Från Magdala*.

”till honom som *’förbarmar sig över barnen’* och *’tänker därpå att vi äro stoft’*. - ”Den lilla vägen”, *Omtal*.

”Då svarade *’Han som sitter så högt, han som ser ner så djupt’*.” - ”Odödlighet”, *Omtal*

”Om Befriaren vet vi att *’Han har avväpnat andevärldens furstar och väldigheter’*. ”Katekes om maktkampen”, *Omtal*.

Diktjaget skyndar för att tillbedja *”den som till en i aderton år hopkrumpen kvinna sade: Du är fri.”* - ”Trappuppgång”, *Omtal*.

”Men om sig själv säger julens Konung: *’Åter en liten tid, och I fån se mig.’*” - ”En liten tid”, *Från Magdala*.

Guds skapande tal har i kristen tradition kallats för *logos*. Begreppet hör samman med förståelsen av världens skapelse som ett språkligt allt, och är tankekomplex med tvåtusenårig tradition. Människans språk har i förhållande till Guds betraktats som dömt till begränsning, bara i dikten kunde sanningen ha låtit sig återskapas. Men det har också funnits ett tvivel på att människan alls kan tala om och beskriva Gud, och uttrycka djupare sanningar genom språket.¹⁵³ Benkt-Erik Hedin menar i sin recension av *Omtal* att Johansson gömmer sig bakom citaten för att slippa ta ställning.¹⁵⁴ I Johanssons dikt tycks också djupare sanningar uttryckas via Bibeln. Inom Frälsningsarmén anses Bibeln vara ett levande och verksamt ord, ett ”gudomligt rättesnöre”.¹⁵⁵ I denna kontext är det rimligt att anta att en dikt inte kan betraktas vara ”sann” på samma sätt som Bibeln. Collagetekniken kan erbjuda en lösning på de språkproblem som uppstår när pennans tal inte förmår tala direkt, och kanske inte heller förmår beskriva Gud. Samtidigt som det i dikten tycks finnas en respekt för Bibeln behandlas den ändå ganska vårdslöst genom att enskilda meningar i den plockas ur sitt sammanhang och in i ett nytt, där de blir en del av dikten och får en ny betydelse. Bibeln används för diktens

¹⁵³ Bernt Olsson, s. 39.

¹⁵⁴ Benkt-Erik Hedin, ”Vittnesbörd och frälsningsjubel” i *Sydsvenska dagbladet snällposten* 19 september 1969.

¹⁵⁵ John J Coutts, *Så tror vi. En studie av bakgrunden till och betydelsen av Frälsningsarméns lärosatser* (Stockholm, 1980), s. 18.

syften och blir på så sätt underordnad dikten. Det är också vad som händer i det religiösa vittnesbördet där den talande använder en bibeltext för att gestalta sin erfarenhet av Gud.

De gånger Gud framträder tydligast utan inklippta bibeltexter, är i de dikter där en naivistisk stil och tematik används, främst i *Från Magdala*. Dikten ”Barn till en kung” utgår ifrån ett bibelord (Jesaja 66:12): ”I skolen få sitta i knäet och bliva smekta”.

När jag har blivit alldeles ursinnig
finns det ingen
som så uppmärksamt lyssnar
som Gud.
”Det där –vla –set!” säger jag.
”Den där –tkärringen!
Hon gör mej så in i –lvete –tans –nnad!”
[...]
tar han mej opp i knäet
och låter mej
svära färdigt.

Jagets barnsliga position inför Gud förstärks av det barnsliga språket: ”mej” istället för ”mig” och ”opp” istället för ”upp”. I dikten får Gud en egen röst och säger ”Såja, min egen älskade lilla favoritprinsessa”. Orden är stilistiskt hemmahörande i en kristen barnvisa eller saga (bortsett från svordomarna). Det är endast här som Gud får en egen, tydlig röst. Lilja skriver om Johanssons dikt att ”den är naivistisk men inte naiv”.¹⁵⁶ Också Vennberg menar att naiviteten är intellektuell och genomtänkt.¹⁵⁷ Trots det intima motivet tycks dikten uttrycka en distans. Göran Printz-Påhlsons skrev om sin avsikt med metapoesi i *Solen i spegeln*: ”Dikten ljuger, men om dikten säger att den ljuger, talar den sant.”¹⁵⁸ Detta kan också, tänker jag mig, vara avsikten med naivism. Dikten visar att den ljuger eftersom vad den framställer är något skenbart enkelt, världen betraktas bara utifrån ett perspektiv och framstår som schablonartad. Genom den naivistiska stilen undviker dikten att göra en allvarligt menad utsaga om Gud. Både genom bibeltexter och en naivistisk stil tar Majken Johanssons dikt en omväg för att beskriva Gud.

¹⁵⁶ Lilja 1997, s. 136.

¹⁵⁷ Karl Vennberg, ”Guds problembarn” i *Aftonbladet* 8 september 1972.

¹⁵⁸ Göran Printz-Påhlson, *Solen i spegeln. Essäer om lyrisk modernism* (Stockholm, 1958), s. 36.

Populärkulturella referenser

I likhet med de konkreta poeterna arbetar Johansson med allusioner och citat från olika kontexter i dikten. Hennes collagemetod är dock inte utelämnad åt slumpen som i mycket konkret poesi, de bidrar till att skapa betydelse.

I titeldikten ”Från Magdala” förekommer ”våldsamma stilkrockar” som Lilja uttrycker det i sin metriska analys av dikten.¹⁵⁹

För prövningen han satt en gräns,
och jag
som redan är så glad att vara frälst
har nu på psyk-amerikanska
t.o.m. nått ”funktionell ekvivalens”:

Man funkade bara på borsten,
sörru,
man längtade bara efter längejån,
sörru,
och det vart morgon och det vart afton,
och man funkade också på sporten,
sörru.

Diktjagets så kallade ”destruktiva beteenden” i den senare strofen bryts av med talspråkets ”sörru”. Det riktar sig utåt – ser du, såhär var det och är en talspråklig markör, vad Lilja kallar en stödsignal.¹⁶⁰ Det fungerar förstärkande men skapar också distans till jagets erfarenheter, genom den ironiska tonen. ”Sörru” visar också på jagets spelade roll, persona-jaget är medvetet om sin publik och som intar en nästan teatral hållning till sitt vittnesbörd. ”Borsten” är slang för sprit, ”sporten” för prostitution och ”längejån” hjälper Lilja mig att översätta till whiskeymärket Long John.¹⁶¹ Det finns en inkongruens i de båda strofernas stil, hemmahörande i olika sociala grupper med skilda perspektiv på världen. I den första strofen ironiseras det över det finare psykologispråket, där ”funktionell ekvivalens” betyder att olika

¹⁵⁹ Lilja 1993, s. 90.

¹⁶⁰ Lilja 1991, s. 99.

¹⁶¹ Lilja 1993, s. 90.

beteenden kan fylla samma funktion, och i den andra över det enklare talspråket. Också i den här dikten får de två terminologierna förstärka ett före och efter, som genom orden ”funktionell” och ”funkade”. Lilja visar på att strofen rymmer flera olika dansrytmer, som här får förstärka dess ämne ”ett lössläppt liv ’i köttet’”.¹⁶² Med nästa strof försvinner dansens rytmer: ”Men sen kom / en Uppvägande / i min väg. / Den ekvivalente.” Den ”Uppvägande” skapar jämvikt, så att diktjaget inte behöver ägna sig åt ovan nämnda beteenden. Här ser vi ett exempel på vad Burke skriver om inkongruenta perspektiv: ”attaching to someone name a qualifying epithet which had heretofore gone with a different order of names.”¹⁶³ Johansson använder ett ord förknippat med psykologi eller logik för att beskriva Gud, den som i följande strof adresseras som ”Lord”;

Oh, my equivalent Lord!
Yeah, yeah, yeah jeg elsker dig,
agapó, agapó, minä rakastan sinua.

”I don’t know how to love Him”
och Maria M. hon var
hur ekivåk som helst,
blev frälst.

Beatles ”Yeah” upprepas jämte grekiskans ”agapó” (agape – gudomlig kärlek). Lilja gör den intressanta associationen till tungomålstalande och ”pingstens under”.¹⁶⁴ Jag tänker mig att de skilda språken uttrycker en generaliserbarhet, en möjlighet ges till identifikation, liksom användningen av de poetiska orden. Sedan följer ett citat ur musikalen ”Jesus Christ Superstar”, och bibelns Maria från Magdala omnämns som ekivåk, vilket förstärker strofens talspråkskaraktär. Den sista strofen är allvarligare, sin ordlek till trots: ”Han förvandlade / min ruttna lust-jakt / till min friska lustgård.” Vittnesbördets genre är tydligt – jaget talar utifrån en ny position om sitt gamla liv, och faller in i en lovprisning till Den Ekvivalente, som befriat jaget från dess destruktiva beteenden. I likhet med Frälsningsarméns tradition används schlager och poptexter i syfte att gestalta den religiösa erfarenheten. Vennberg noterar i sin recension att Johansson är ”en sann salvationist. Hon låter inte djävulen ha många hits

¹⁶² Ibid.

¹⁶³ Burke 1954, s. 90.

¹⁶⁴ Lilja 1993, s. 90.

ifred”.¹⁶⁵ Även om texterna i den här diktens intertexter inte byts ut mot religiöst innehåll plockas de ur sitt sammanhang och tillförs en ny betydelse. Genom stilbrotten är dikten ogudaktig – den utmanar i hög grad läsarens föreställningar om vad som passar ihop med vad. Det är också tydligt i recensionerna, Nilsson skriver: ”Har världslitteraturen någonsin tidigare fått ’funktionell ekvivalens’ införlivad i en diktstrof?”.¹⁶⁶ Utmanar läsaren gör också ”Charterresan” (*Från Magdala*); där diktjaget speglar sig i Bibelns Jona: ”Måste J. som jag / först genomleva sex timmars abstinenshelvete / han måhända in a yellow submarine / men jag instängd och bevakad på Sterling Airways?”. Att jämföra Jonas val med Beatles yellow submarine, och antyda att även han genomlider ett ”abstinenshelvete” är minst sagt att inte vara trogen, eller from gentemot, den kristna traditionen.

Populärmusiken används också som en motsättning till det kristna budskapet. Som i ovan nämnda ”Alla dagar” där Lina Sandell ställs mot Beatles och där diktjaget tydligt tar ställning. Också i ”Vänd dig om i graven” (*Liksom överlämnad*) tas det avstamp i Beatles ”Roll over Beethoven”: ”Sjuttio två ord har vi bara som bekant”. Och en uppmaning till någon, kanske till Gud: ”Vänd på oss, som har att välja / mellan jukeboxen och ett kors / att vända runt.” De sjuttio två orden härrör från ett uttalande av Beatles, där de endast säger sig ha använt det antalet ord i sina sångtexter.¹⁶⁷ I dikten antyds en hjälplöshet mot samtiden i vilken människans språk har förminskats, kanske av populärkulturen. Här ställs jukeboxen mot det kristna korset. Men ibland används populärmusiken för att förstärka den religiösa upplevelsen. Som i ”Let’s dance!” (*Från Magdala*) där jaget när melodiradion spelar ”Ola & Janglers” / så twistar och / shakar och / hoppar jag / i mitt glada enrum / ”inför Herren”. I dikten finns också en vägran över att behöva välja mellan högt och lågt, det fina och det fula. Dikten förankras i samtiden genom melodiradion samt Ola & Janglers, vilket kan vara en identifikationsskapande strategi, den samtida läsaren har eventuellt också twistat till samma låt. Åter förankras ”Den Ekvivalente” och gudstron i det vardagliga livet. Som framgått ovan är det den populärkulturella musiken som används, framför referenser till andra populärkulturella yttringar. Detta stämmer väl överrens med Frälsningsarméns praktik, likväl som det litterära sextioalets.

¹⁶⁵ Karl Vennberg, ”Guds problembarn” i *Aftonbladet* 8 september 1972.

¹⁶⁶ Nils Gunnar Nilsson, ”Majken J från Malmö” i *Sydsvenska Dagbladet Snällposten* 8 september 1972.

¹⁶⁷ Majken Johansson, ”Företal” i *Det sällsamma bekymret* (Stockholm, 1970), s. 8.

5. Majken Johansson i samtiden

Inledningsvis ställdes frågan huruvida Majken Johansson efter omvändelsen önskade skriva ”gudaktiga” dikter. Vad gäller hennes intention får frågan stå obesvarad, men med Burke kan vi konstatera att diktens vittnesbörd formuleras med hjälp av en ofta ogudaktig retorik och estetik. Som symbolisk handling har Johanssons dikt potential att vara *attitydförändrande*. Genom estetiska och retoriska grepp söker den vända ut och in på våra fasta dikotomistiska föreställningar, vår endimensionella syn på världen, vårt automatiserade språk. Dikten söker krympa avståndet mellan det religiösa och sekulära, överskrida de normer som håller dem som ett motsatspar. Såväl den sekulära som den religiösa läsarens föreställningar om vad som passar ihop med vad utmanas i Johanssons dikt. Detta är också något som Johanssons kritiker framhöll som diktens förtjänster. Också i ”Tröst utan skygglappar” kan normöverskridande tendenser skönjas. Där snäser Johansson först av Olof Lagercrantz med ”det millerska modersmålets nasalaste accent”: ”I w o n ’ t b u y i t”, för att där efter i all enkelhet beskriva hur hon faller på knä och ber till Gud. I sekulära *DN* skriver hon om ”G l ä d j e n” som följer på omvändelsen. Johansson är här, liksom ofta diktjaget i hennes poesi, samtidigt offentlig och privat, intellektuell och naiv. Hon distansierar sig till det privata stoffet genom att växla perspektiv, samt genom humor och ironi.

Det religiösa vittnesbördet formuleras i dikten med hjälp av en samtida estetik, därmed inte sagt att Johansson är en utpräglad nyenkel poet, det är det enligt Eva Lilja få som är.¹⁶⁸ Dikten gör dock gemensam sak med den samtida poesin i att ifrågasätta den traditionella uppdelningen i fint och fult, poetiskt och opoetiskt. Dikten gör kanske också gemensam sak med Frälsningsarméns sångtradition i sitt sätt att blanda icke-kristet och kristet. Det är svårt att tänka sig en poesi så präglad av vittnesbördets genre i fyrtio- eller femtitalets litterära klimat. Det religiösa vittnesbördet och den nyenkla poesins intressen sammanfaller i att vilja vara inriktade på förståelighet, i att rikta sig utåt till publiken eller läsaren, och sätta den ”vanliga människan” i centrum. Vittnesbördet, liksom den konkreta poesin, använder sig också gärna av färdigt material (i vittnesbördet en bibeltext eller sång). Frälsningsarmén liksom den konkreta poesin intresserar sig båda, i olika syften, för populärkultur och musik.

¹⁶⁸ Lilja 1991, s. 66.

Eva Lilja menade att de samtida kritikerna inte insåg att Majken Johansson förnyade den religiösa lyriken, då den offentliga bilden av henne stod i vägen för hennes dikter.¹⁶⁹ I min studie av mottagandet har jag dock funnit att Johansson *både* blir främmandegjord och förlöjligad på grund av sin religiösa tillhörighet *och* erkänd som poet av flertalet kritiker. Till och med Lagercrantz, en av Johanssons ”motståndare” i Tröstdebatten, skriver att Johansson just förnyar den religiösa lyriken.¹⁷⁰ I en nekrolog i *Expressen*, några dagar efter Johanssons död, skriver Karl Vennberg i en något urskuldande ton över sin samtid: ”Det har talats mer än värtaligt om glömda kvinnliga författare på senare år, och olika uppgrävningar har skett. Men i vår levande mitt fanns Majken Johansson som en av de mest orättvist förbisedda. Det skulle förvåna mig om inte eftervärlden tar bättre hand om henne.”¹⁷¹

Kritikerna tycks ha en förväntning på autenticitet när det gäller Majken Johansson, de likställer ofta hennes diktjag vid henne själv. Jag menar att diktjaget ofta *framstår* autentiskt men att det ofta är ett persona-jag som talar i dikten, medvetet om sin roll och sin publik. Ibland, som i dikten ”Födelsemånad” är diktjaget mer introvert och självuttryckande. Diktjaget talar utifrån sin urbana plats, där stadens andra människor uppgår i det egna subjektet, blir ett ”vi”. Genom framskrivningen av ett vi öppnar sig dikten, och en möjlighet ges till identifikation, också med det kristna budskapet. Diktjaget har också en plats i den religiösa gruppen, och förstärker denna plats genom att använda en (överdriven) religiös terminologi, och kanske också genom att upprätta en gräns gentemot de utanför gruppen. Den position, eller hållning, till människan som diktjaget eller dikten intar baseras på motsatsparet yta och djup. Där är en ready-made inkongruent med de existentiella frågor som aktualiseras.

Nyenkelheten och den konkreta poesin ville ta avstånd ifrån den dikt som ägnat sig åt metafysiska frågor.¹⁷² I Majken Johanssons dikt kan en ängslighet skönjas över det ”arkaiska” kristna språket och dess möjlighet att ”nä ut”, kan hända är denna oro en konsekvens av samtidens litterära ideal. I dikten uttrycks ett förtroende för vardagsspråket, här finns också en språklig optimism; ”Men det här ’är ej ett tal eller språk vars ljud icke höres” (*Omtal*). I vardagsspråket tycks det också finnas plats för ett metafysiskt perspektiv. Den språkspessimism som kan skönjas i dikten uttrycks i en konflikt mellan pennans tal och själens språk, det sanna och direkta. För att tala om Gud behöver dikten skapa distans till sin egen

¹⁶⁹ Lilja 2003a, s. 71.

¹⁷⁰ Olof Lagercrantz, ”Majken Johansson åter” i *Dagens Nyheter* 27 augusti 1965.

¹⁷¹ Karl Vennberg, ”En skeptikers död” i *Expressen* 14 december 1993.

¹⁷² Lilja 1991, s. 114f.

utsaga, genom den naivistiska stilen undgår dikten allvaret. Också bruket av inklippta bibeltexter ger en indirekt bild av Gud. I dikterna antyds en respekt för Bibeln, eftersom den tillåts göra utsagor om Gud. Den undergrävs dock av att dikten använder lösryckta bibeltexter för egna syften, en teknik som kan härledas till det religiösa vittnesbördet.

Avslutningsvis vill jag citera dikten ”Virveltrumman” (*Från Magdala*):

Klack mot sten, klack mot sten,
det är jag som bestämmer
takten i marsch, takten i marsch.

När musiken ska börja
Låter jag så här:
ta
ta
ta
ta
tam tadadám tadadám

”Je-sus
 än frälsa förmår!
Je-sus
 än frälsa förmår!
Från det yttersta
till det yttersta.
 Frälsa
 förmår!”

Tam tadadám, tam tadadám,
Tam tada tádadada tádadada tam...

Den konkreta poesin lånade ofta kompositionsmonster från musiken till dikten.¹⁷³ I dikten ovan är både motiv och rytm hämtad från en av Frälsningsarméns marscher. Också på detta sätt formuleras vittnesbördet utifrån samtidens estetik.

¹⁷³ Jesper Olsson, s. 201f.

6. Litteraturförteckning

Material

Johansson, Majken, *Från Magdala. Fragment ur en självbiografi* (Stockholm, 1972)

Johansson, Majken, *Liksom överlämnad* (Stockholm, 1965)

Johansson, Majken, *Omtal* (Stockholm, 1969)

Johansson, Majken, ”Tröst utan skygglappar” i *Dagens nyheter* 11 augusti 1958

Recensioner av *Liksom överlämnad*:

Ahlgren, Stig, ”Efter sju tysta år en bekännelse om ’kärlekens fångelse’” i *Idun-veckojournalen*, 17 september nr. 37 1965.

Bergman, Petter, ”Dikter uppochnedifrån” i *Aftonbladet*, 27 augusti 1965.

Boëthius, Carl Gustaf, ”De som äro komna ur den stora bedrävelsen” i *Vår kyrka*, nr. 48 1965.

Elmund, Sylvia, ”Direkt tal” i *Vår lösen*, nr. 56 1965.

Eriksson, Göran, ”Efterlängtd återkomst” i *Västerbottens-Kuriren*, 2 september 1965.

Hjern, Kjell, ”Lakoniska skaldar” i *Göteborgsposten*, 30 september 1965.

Julén, Björn, ”Efter sju års tystnad” i *Svenska Dagbladet*, 28 augusti 1965.

Lagercrantz, Olof, ”Majken Johansson åter” i *Dagens Nyheter*, 27 augusti 1965.

Lagerlöf, Karl Erik, ”Kärlek över ett svalg” i *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, 27 augusti 1965.

Strömstedt, Bo, ”Majken Johansson – efter sju år” i *Expressen*, 28 augusti 1965.

Swahn, Sven Christer, ”Majken Johansson åter” i *Sydsvenska Dagbladet Snällposten*, 27 augusti 1965.

Söderberg, Lasse ”Ysterheten med stort D” i *Arbetet*, 1 september 1965.

Thunberg, Lars, ”Det ytterst meningsfulla” i *Vestmanlands läns tidning*, 16 september 1965.

Ullén, Jan Olov, ”Och ingen kan tillsluta” i *Stockholms-Tidningen*, 27 augusti 1965.

Vennberg, Karl, ”Avvägar och annat” i *Bonniers Litterära Magasin*, nr 34 1965.

Westland, Barbro, ”Gränsöverskridande dikt” i *Kristet Forum*, nr 6 1965.

Recensioner av *Omtal*:

Gustafsson, Lars, ”En frihetslära” i *Bonniers Litterära Magasin* nr. 38 1969.

Hedin, Benkt-Erik, ”Vittnesbörd och frälsningsjubel” i *Sydsvenska Dagbladet Snällposten*, 19 september 1969.

Heyman, Viveka, ”Majken är härligt frälst” i *Arbetaren*, nr. 40 1969.

Holmqvist, Bengt, ”Jag är frälst, ja härligt frälst” i *Dagens Nyheter*, 19 september 1969.

Julén, Björn, ”Den orimliga logiken” i *Svenska Dagbladet*, 20 september 1969.

Lundberg, Erik, ”Detta talar och talar och talar jag om och om och om för dig, för dig, för dig” i *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, 20 september 1969.

Mårtensson, Jan, ”Strängmusik innanför mörgen” i *Norrköpings Tidningar-Östergötlands Dagblad*, 13 oktober 1969.

Strömstedt, Bo, ”Kapten Johansson” i *Expressen*, 19 september 1969.

Sundén, Karl, ”Som en av de små” i *Vår lösen*, nr. 60 1969.

Söderberg, Lasse, ”Dikt om saliggörelse” i *Arbetet*, 19 september 1969.

Vennberg, Karl, ”Bland annat om snömoddens Gud” i *Aftonbladet* 19 september 1969.

Recensioner av *Från Magdala*. Fragment ur en självbiografi:

Berggren, Tobias, ”Från Magdala” i *Bonniers Litterära Magasin*, nr. 41 1972.

Bolin, Asta, ”Majken Johansson. Från Magdala” i *Vår lösen*, nr. 63 1972.

Henmark, Kaj, ”Majken från Magdala frisk och desperat” i *Arbetet*, 14 september 1972.

Janzon, Åke, ”Poeten från Magdala” i *Svenska Dagbladet*, 8 september 1972.

Lagercrantz, Olof, ”Majken från Magdala” i *Dagens Nyheter*, 8 september 1972.

Lundberg, Erik, ”En dörr går upp” i *Göteborgs Handels och Sjöfarts tidning*, 8 september 1972.

Mårtensson, Jan, ”Från Magdala” i *Horisont* nr. 7 1972.

Nilsson, Anne, ”Majken från Magdala” i *Göteborgs-Tidningen*, 8 september 1972.

Nilsson, Nils Gunnar, ”Majken J från Malmö” i *Sydsvenska Dagbladet Snällposten*, 8 september 1972.

Odlander, Lennart, ”Kapten Majken från Magdala” i *Vestmanlands läns tidning*, 19 september 1972.

Schoolfield, George C., ”Från Magdala: Fragment ur en självbiografi” i *Books abroad*, vol 47 nr. 4 1973.

Sundén, Karl, ”Till och med Olof Lagercrantz gick Guds ärenden...” i *Expressen*, 9 september 1972.

Vennberg, Karl, "Guds problembarn" i *Aftonbladet*, 8 september 1972.

Sekundärlitteratur

Bibeln (1917 års översättning)

Björck, Amelie, *Sonja Åkesson* (Falun, 2008)

Burke, Kenneth, *A rhetoric of motives* (2. uppl., New York, 1969)

Burke, Kenneth, *Attitudes toward history* (3. uppl., Berkley, Los Angeles och London, 1984)

Burke, Kenneth, *Permanence and change. An anatomy of purpose* (2. uppl., Los Altos, 1954)

Burke, Kenneth, *The philosophy of literary form* (3. uppl., Berkley, Los Angeles och London, 1973)

Burton, Nina, *Den hundra poeten. Tendenser i fem decenniers poesi* (FIB:s Lyrikklubbs årsbok. Stockholm, 1988).

Coutts, John J, *Så tror vi. En studie av bakgrunden till och betydelsen av Frälsningsarméns lärosatser* (Stockholm, 1980)

Elmelund Kjeldsen, Jens, *Retorik idag. Introduktion till modern retorikteori* (Danmark, 2008)

Gill, Jo & Waters, Melanie, "Poetry and autobiography" (*Life writing* 2009:1)

Hartman, Karin, *Bottenglädjen. En bok om Majken Johansson* (Uddevalla, 2002)

Hartman, Karin, *Frälsningssång och stridsmusik: Frälsningsarméns sånger och sångböcker 1882-1990* (Frälsningsarméns musikhistoria i Sverige Stockholm, 2000)

Holmén, Gertrude & Lindgärde, Valborg, "Ett ljust mörker" i *Nordisk kvinnolitteraturhistoria Bd 5 Liv och verk* red.: Elisabeth Möller Jensen (Höganäs, 2000)

Ingram, Larry C, "Testimony and religious cohesion" (*Religious Education* 1986:2)

Johansson, Anders, *Poesins negativitet. En studie i Karl Vennbergs kritik och lyrik* (Stockholm, 2009)

Johansson, Majken, *Det sällsamma bekymret. Buskteater. I grund och botten. Andens undanflykt. Liksom överlämnad* (Svalans lyrikklubb Stockholm, 1970)

Johansson, Majken, *Djup ropar till djup* (Stockholm, 1989)

Kjellgren, Gustav, *Låt budskapet ljuda. Sound out the proclamation. Delstudie i Frälsningsarméns musikhistoria i Sverige 1882-1982.* (Akad. avh., Musikvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet 1992)

Lilja, Eva. *Busbrud och frälst fruntimmer. Majken Johansson i femtiotalet. I 1950-talets poesi: om Paul Andersson, Majken Johansson och Lars Forssell.* (red.: Ingemar Algulin Poesifestivalen i Nässjö Jönköping, 2003) [2003a]

Lilja, Eva, ”Skaldinnorna i offentligheten. Konsekration och överskridande i en senmodernistisk kvinnlig tradition” i *Varför grävde man upp drottning Kristina? Kvinnobilder i olika tider och kulturer*, red.: Eva Löfquist (Forskningsprogrammet Kvinnligt-Manligt Skriftserie, Institutionen för kvinnovetenskap. Göteborg 1997)

Lilja, Eva, *Den dubbla tungan. En studie i Sonja Åkessons poesi* (Göteborg, 1991)

Lilja, Eva, ”Den ekvivalente väger jämt” i *Metriken som tolkningshjälp. Metriska diktanalyser*, red.: Elena Dahl och Eva Lilja (Skrifter utgivna av centrum för metriska studier 3. Göteborg, 1993)

Lilja, Eva, ”Professorn och kandidaten. En analys av Majken Johanssons dikt ’Aprilseminarium’” i *Moderniteter: Text, bild, kön. En vänbok till Ingrid Holmquist*, red.: Åsa Arping, Anna Nordenstam, Kajsa Widegren (Göteborg, 2008)

Lilja, Eva, ”Mot en sekulariserad kultur. Tröstdebatten och Majken Johanssons omvändelse” i *Bo-lövens sorl. Romantisk modernism och estetisk funktionalism i femtitalets poesi* (Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet 32 Göteborg, 1998)

Lilja, Eva, ”Tolerans och medvetenhet. Om femtiotalets sköna poesi” i *1950-talets poesi: om Paul Andersson, Majken Johansson och Lars Forssell* red.: Ingemar Algulin (Poesifestivalen i Nässjö Jönköping, 2003) [2003b]

Lindgren, Sören, ”Döden i medelklassen. Två vinklar på Majken Johansson” i (*Horisont* 1971:5)

Littberger, Inger, *Omvändelser* (Eslöv, 2004)

Lundberg, Erik, ”Majken Johansson. Verkligheten behöver dig” i *Femtitalet i backspegeln*, red.: Karl Erik Lagerlöf (Aldusserien Stockholm, 1968)

Molin, Lennart, *Frikyrklig moral* (Tro och liv 4 Stockholm, 1997)

Nordberg, Bengt, *Recensenter och läsare* (Ord och stil 1 Lund, 1968)

Olsson, Jesper, *Alfabetets användning: konkret poesi och poetisk artefaktion i svenskt 1960-tal* (Stockholm, 2005)

Olsson, Bernt, *Vid språkets gränser. Svenska 1900-talslyriker och frågan om ordens förmåga* (Lund, 1995)

Otterberg, Stina, *Klädd i sitt språk. Kritikern Olof Lagercrantz.* (Lund, 2010)

Pettersson, Torsten, *Livsåskådningar i skönlitteraturen – författarcentrering eller textcentrering?* red.: Carl Reinhold Bråkenhiem och Torsten Petterson (Skellefteå, 2003)

Printz-Påhlson, Göran, *Solen i spegeln. Essäer om lyrisk modernism* (Stockholm, 1958)

Qvarnström, Sofi, *Motståndets berättelser. Elin Wägner, Anna Lenah Elgström, Marika Stiernstedt och första världskriget*, ak.avh (Hedemora/Möklinta 2009)

Rambo, Lewis R., *Understanding religious conversion* (New Haven och London, 1993)

Smedberg Bondesson, Anna, *Anna i världen. Om Anna Rydsteds dikt Konst* (Lund, 2004)

Smith, Sidonie & Watson, Julia, *Reading autobiography. A guide for interpreting life narratives* (2. uppl., University of Minnesota press, Minneapolis och London, 2010)

Vennberg, Karl, ”En skeptikers död” i *Expressen* 14 december 1993

Wikström, Owe, ”Musik och mystik hos Marcel Proust. Religionspsykologiska perspektiv på litterära texter” i *Att fånga världen i ord. Litteratur och livsåskådning: teoretiska perspektiv*, red.: Carl Reinhold Bråkenhiem och Torsten Petterson (Skellefteå, 2003)

Otryckta källor

Nationalencyklopedin, *läseri*. Hämtad 9 november 2012 från <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/läseri/247262>

Nationalencyklopedin, *Lapp-Lisa*. Hämtad 9 november 2012 från <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/lapp-lisa>

Nationalencyklopedin, *J-A Hultman*. Hämtad 9 november 2012 från <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/j-a-hultman>

Bilaga. Dikter

TRAPPUPPGÅNG

En höstsöndagsförmiddag
lyser solljuset över Nybroplan
strålande emot mig.
Likväl hakar i minnets trappuppgångar
oron fast
vid hundratalet
tömda gamla brännvinsbuteljer.
Vid Slussen står två karlar och halsar ännu en.
”Varför är du så bedrövad, min själ,
och så orolig i mig?”

I Frälsningsarméns uniform
skyndar jag söderut
för att på en av många platser
tillbedja
den som till en i aderton år
hopkrumpen kvinna
sade:
Du är fri.

”Och strax rätade hon upp sig
och prisade Gud.”

OMTAL

Du har all rätt att säga:
”Men om jag nu icke förstår språket,
så bliver jag en främling för den som talar
och den som talar bliver en främling för mig.”

Men det här
”är ej ett tal eller språk vars ljud icke höres.
Den ena dagen talar
därom till den andra”

nämligen att jag inte ligger i mina spyor på ett cellgolv
eller oupphörligt tas om hand för leverns skull
och hjälplös gör det onda som jag icke vill.
”Den ena natten kungör det för den andra”
nämligen att jag sover nykter i min egen säng.
Och ”ett vet jag:
att jag, som var blind, nu kan se”
och jag, som var ett fyllo, är nu frihalsad,
etymologiskt uttytt: frälst.

Detta talar och talar och talar
jag om och om och om
för dig, för dig, för dig.
Jag sjunger om det jag lever i det jag bor i det
som bodde jag i himlen.

KOM IHÅG JANUARI

Herre, du måste ju vara den som har skapat
också snömodden här på gatorna i Stockholm.
Vi kommer hem varje dag nerstänkta
uppöver knäna. Snörvlande och hostande

drar vi på och av oss tröjor, låter klacka
snedgångna pjäxor och stövlar ömsevis.

När vi i rusningstid
ser de klarröda bussarna fullsatta
kallt åka förbi oss vid hållplatserna
tänker vi på färgen hos de kraftiga
hibiscusträden i Medelhavsländerna.
Och inför gatukontorets bockar
tänker vi
på våra vanligaste svenska trädgårdar
om sommaren.

Men helst
på äppelblomsterprakten ikring Kivik.
Där cyklar man utmed vägarna i juni
mellan ändlösa rader av fruktträd.
I juni...

Du prövar oss för att se
hur långt vi tål januari
utan att vika
en rännstensmillimeter
från Jobs förtröstan

ALLA DAGAR

”I believe in yesterday”,
sjunger Beatles;
”jag tror på gårdagen”.

Men *jag*
tror med Lina Sandell
på ”den dag, det ögonblick i sänder”
som jag får
”av Din trogna fadershand”.

TY JAG
ÄR FRÄLST
JA, HÄRLIGT FRÄLST!

Ack, Lapp-Lisa, Hultman-solskenskångaren med flera:
vi är så naiva i läsarekretsar!
Hur mycket man oss än med
teodicéfrågan
religionskrigen
samfundsmångfalden
och alla de många andra religionerna
hetsar
så sjunger vi glada om friden i Gud,
om Jesus, om fröjden att vara hans brud.

TACK OCH LOV!
PRIS SKE GUD!
sjunger jag
”i går, i dag, ja alla dagar”
med bland andra Nils Frykman
”så här på barnavis”.

Så mycket jag behagar.

Födelsemånad

I

Solen gick i kvav.
Lejonet augusti
skakade man, men utan att resa sig.
Hettan
– utan ljus, utan glöd, endast hetta –
tryckte inte minst mig mot marken.

På bägge fötter, ack min sol, med
alla gåvor i behåll stod jag
när du första gången nådde mig.
Men här dryper svavel, här luktar schakt, här
död, då jag i dag föddes.

II

Blekgul, och med den breda hårda nacken som träet i en krycka
stod han för min syn i natt.

Alla epitet var borta, varje spår av liv,
och i mig
teg själens vända, sådan man eljest
aldrig tror den var möjlig.

III

Jag upplevde f.f.g. begravningen.
Det vita långa bordet stod dukat, det tog aldrig slut
av trä och bara duk. På ett annat
sågs i en fyrarmad kandelaber
två oansade stearinljus. När de brinner sägs det:
Är mörkret nära?

Direkt tal

Dagen öppnar sig mot natt, men också måste natten
slå upp för dagen. Dörrserie som i Underlandet
eller Bibeln. Uppdagat! ropar låsmänniskan.
Och ingen kan tillsluta.

*

Skrivriktigt februari-blommar
forsythians gula stjärna på bar kvist.
Framskrapad lyser sanningen:
Yellow! Yellow!

*

En uppseendeväckande vanvård av svin
har uppdagats i Sverige.
Också hos dem var borsten allasammans räknade.

*

Från de vitalaste fälten rapporterar
en som ville bränna slagget: Allt
är bränt och slaget.

*

Belåtet rapar pennan: Jag är Min.
Men till Gud ropar
i hundranittonde psalmen själen:
Jag är din, fräls mig!

Religioem

”Insikt och anslutning”
måste gå i par, ser jag i en bok
om det inre. Vrider och vrider förbannelsen
sin skruv tills den tar:
Bekväm är otillämpad insikten,
anslutning enbart är en svamp,
och latast är att kalla någondera
troskonflikten....

”Du som hatar tuktan,
och kastar mina ord bakom dig!”
Talförare
än någonsin
har vi då alla egna ord
för det som svikes: att bli deras görare.
Träd utan frukt och frukt utan träd
gör örtagårdens mästare utom sig.

”Vi tror på vördnaden för Livet.”
Alla dess uttrycksformer? Också mord
är livsuttryck. En allmänningstro som sprack
i döden, som dödar alla gester.
Likbleka ligger några rester
och ropar äntligen:
Förlåtelse.

Har du hört hur egendomligt rummet är
när människor sover där, med sina andedrag
som enda regelbundenhet i röran
av ryck och knyck på figurer under filter.
Var är de sovande? Såsom de kämpar
när de stönar, mumlar. ”Ännu om natten
manar mig mitt innersta.”

Fast genom snarkningar förnims här anden
tydligast. Sedan: Hustrun med sitt första
”ur den där vasen måste jag ha bort narcissen,
den är mer än lovligt visnen”. Mannen tänker sitt.

Tänker inte du
då på Mcbeth, som hjälpt den andre i hans hantverk,
och mördat sömnen, bror hans?
Då det ändå
är meningslöst att vara vaken eller sova
om ingen finns att tacka, lova.

Inte en aln till sin livslängd
för all kontaktnöd, sjukdoms- eller dödsskräck.
Aldrig med några
konster, projekt och sedelbuntar
skall slutet motas.

Det sällsamma bekymret
om ”ett rike som icke kan bäva”
räddar åt oss, jag mask, det perspektiv
som räcker över svalget.

Från Magdala

*Han gläder sig över dig med lust,
han tiger stilla i sin kärlek.
(Sefanja 3:17)*

För prövningen han satt en gräns,
och jag
som redan är så glad att vara frälst
har nu på psyk-amerikanska
t.o.m. nått ”funktionell ekvivalens”:

Man funkade bara på borsten,
sörriu,
man längtade bara efter längejån,
sörriu,
och det vart morgon och det vart afton,
och man funkade också på sporten,
sörriu.

Men sen kom
en Uppvägande
i min väg.
Den ekvivalente.

Oh, my equivalent Lord!
Yeah, yeah, yeah jeg elsker dig,
agapó, agapó, minä rakastan sinua.

”I don’t know how to love Him”
och Maria M. hon var
hur ekivåk som helst,
blev frälst.

Oh, my Lover,
he is a Fisherman!

Han förvandlade
min ruttna lust-jakt
till min friska lustgård.